

Qadınlar və jurnalistlər ilk sırada (Women and Journalists First)

Demokratiyanın praktikada reallaşdırılması, jurnalistikanın keyfiyyətinin artırılması və gender stereotiplərinə son qoyulması üçün media işçilərinə çağırış

Qadınlar və kişilər arasında bərabərlik məsələləri üzrə rəhbər komitə (CDEG)

Qadınlar və jurnalistlər ilk sırada (Women and Journalists First)

Demokratiyanın praktikada reallaşdırılması, jurnalistikanın keyfiyyətinin artırılması və gender stereotiplərinə son qoyulması üçün media işçilərinə çağırış

Məsləhətçi ekspert, fəlsəfə doktoru xanım *Joke Hermes* tərəfindən hazırlanıb

Gender bərabərliyi və insan ləyaqəti məsələləri departamenti

Ədliyyə və insan ləyaqəti məsələləri direktorluğu

İnsan hüquqları və qanunun aliliyi üzrə baş direktorluq (DGI)

Fransızca nəşri:
Femmes et Journalistes d'Abord

Sənədin bütün mətninin və ya bir hissəsinin yenidən nəşri və ya tərcüməsi ilə bağlı bütün müraciətlər Kommunikasiya Direktorluğuna (F-67075 Strasbourg Cedex və ya publishing@coe.int) ünvanlanmalıdır. Bu nəşr ilə bağlı bütün digər yazılı müraciətlər İnsan hüquqları və qanunun aliliyi üzrə baş direktorluğa ünvanlanmalıdır.

Lütfən nəzərə alın ki, bu Təlimat Avropa Şurasının Qadınlar və kişilər arasında bərabərlik məsələləri üzrə rəhbər komitəsinin (CDEG) sifarişi ilə hazırlansa da, burada ifadə edilən fikirlər müəlliflərin öz rəyləridir və CDEG və ya Avropa Şurasının rəylərini əks etdirməyə bilər.

Üz qabığı və maket: Sənədlərin və nəşrlərin çapı departamenti (SPDP), Avropa Şurası

Bu sənəd Avropa Şurasının "Azərbaycanda gender bərabərliyi və media azadlığı" layihəsi çərçivəsində Azərbaycan dilinə təcümə olunub. Tərcümədən məsuliyyəti tərcüməçi daşıyır.

© Avropa Şurası

Jurnalistlər, redaktorlar,

Bu nəşr keyfiyyətli xəbərlərin istehsalı sahəsində səfərbərlik müraciətidir, bu sahədə hazırkı adətlər və prosedurlar barədə yenidən düşünmək üçün ciddi bir çağırışdır. Bütün peşəkarlar kimi siz də cinsiyyətçiliyə və irqçiliyə nifrət edirsiniz və bilirsiniz ki, cins, irq, dərinin rəngi və ya cinsi meyllər kimi hər hansı səbəbə görə ayrı-seçkilik qanuna ziddir. Siz bilirsinizmi ki, ekspert qismində müsahibə aparılan və ekranda göstərilən şəxslərin çox faizi qadınlardır? Sizə məlumdurmu ki, münasibətlər və hisslər barəsində kişilərdən soruşulan elə məhdud sayda suallar toplusu vardır ki, onları cavablandırmaq kişilərin imkanı xaricində hesab edilir?

Xəbər istehsalçıları olaraq siz cəmiyyətlərin demokratik olması üçün zəruri olan vasitələri təmin edirsiniz. Ədalətli, qərəzsiz və açıq xəbərlər olmadan heç bir plüralist ictimai məkan ola bilməz, biz rəyləri vicdanla formalaşdırmaq üçün və yaxud hamımıza münasibətdə ədalətli və vicdanlı olan qərarlar qəbul etmək üçün zəruri faktiki biliklərə malik ola bilmirik. İctimai xəbərlərin çatdırılması vaxtın təzyiqi altında baş verir. Bazarda yerə sahib olma məntiqi qarşıya az qala qeyri-mümkün vəzifələr qoyur. Xəbərləri hərtərəfli tədqiq edərək ölçüb-biçməyə yetəncə vaxt qalmadığı bir durumda hansı materialların xəbər istehlakçılarının diqqətini cəlb edə bilən güclü xəbərlər olacağını anlamaq böyük şücaət tələb edir. Buna görə də, bu sahədəki siyasətlə bağlı qarşımıza qoyulan sual ondan ibarətdir ki, ümumiyyətlə ictimai jurnalistika kommersiya məntiqinin müəyyən etdiyi şərtlər altında rəqabət aparmalıdır? O, özünün təməl məqsədləri barədə yenidən düşünməli və mühüm dördüncü hakimiyyət və demokratiyanın dayağı olaraq öz şərtləri altında cəmiyyətə xidmət etməli deyilmi?

Əgər jurnalist və ya redaktor olaraq siz hesab edirsinizsə ki, bütün jurnalistika – istər ictimai, istərsə də kommersiya jurnalistikası cəmiyyətin tənqidi səsi olmalıdır, o halda bu nəşrdəki çağırış bunu sübut etməyinizə imkan yaradır. Lütfən qarşınızdakı faktları və arqumentləri nəzərdən keçirin və qərar verin ki, gender əlamətinə əsaslanan stereotipləri (ola bilsin bilməyərək) tətbiq etməklə cəmiyyətdəki qrupları *dolayısı ilə* cəmiyyətin həyatından kənarlaşdırma praktikasına necə son qoya bilərsiniz. Bu məqsədlə bu materialda jurnalistikanın güclü cəhətləri müzakirə olunacaq (onların hamısı gender amilini nəzərə alan materialların hazırlanması və jurnalistika fəaliyyəti istiqamətində müsbət addımları əks etdirir) və son bölmədə bəzi alətlər təqdim ediləcək. Bu kitab nə tədris vəsaiti, nə də bir akademik materialdır. Lütfən bu kitabı sizin işinizi yüksək qiymətləndirən maraqlı vətəndaşların sizə çağırışı kimi oxuyun. Əgər bu materialı maraqlı bir vətəndaş olaraq oxusanız, ümid edirik ki, o, sizi jurnalistikadan keyfiyyət gözləməyə və keyfiyyətli jurnalistika istəyinizdə israrlı olmağa həvəsləndirəcək – elə bir jurnalistika ki, bütün stereotiplərlə mübarizə aparır.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının *Reklamlarda qadınların imici haqqında 1799(2007) sayılı tövsiyəsində və Mediada qadınların imici haqqında 1555(2002) sayılı tövsiyəsində* və Nazirlər Komitəsinin çoxdankı sənədi olan *Media materiallarında və nəşrlərində qadınlar və kişilər arasında bərabərliyin bərqərar edilməsinin zəruriliyi haqqında R (84)17 sayılı tövsiyədə (1984)* jurnalistlərə bu çağırış dəstəklənir və əsaslandırılır. Həm Parlament Assambleyası, həm də Nazirlər Komitəsi demokratik cəmiyyətdə medianın mühüm əhəmiyyətini qeyd edir və belə bir sadə faktı vurğulayırlar ki, qadınlar və kişilər arasında bərabərlik bütün Avropa ölkələrində gerçək və yetkin demokratiyanın nə dərəcədə reallaşdığını müəyyənləşdirmək üçün lakmus kağızıdır (meyardır).

Mündəricat

Giriş	6
Faktlar	
Ədalətli təqdimat üçün mübarizə tələb olunur	
1-ci fakt: Sorğu-sualsız qəbul edilən fikirlər təhlükəlidir	9
2-ci fakt: Stereotiplər hökmranlığı qorumağın formasıdır	13
3-cü fakt: İctimai jurnalistikanı elə bu dəqiqə yuxudan oyadacaq zəngə ehtiyac var	15
4-cü fakt: Qadın hüquqları populist siyasətin əsirinə çevrilib	16
5-ci fakt: Pornolaşdırma intizamlılıq sistemidir	17
6-cı fakt: Bəzi stereotiplərin cinsiyyətçi olmasına baxmayaraq, stereotiplər cinsiyyətçiliklə eyni şey deyil, faktların sistemətlək olaraq yanlış təqdim edilməsidir	19
7-ci fakt: Bu ki qızdır! Jurnalistlərin məlumatlarına görə, qadınlar nəsə edəndə bu, təəccüblə qarşılıdır	20
Güclü cəhətlər	
Məsuliyyətli jurnalistikanı gücləndirməklə gender stereotipini dəf etmək	
1-ci güclü cəhət: Jurnalistlər hər şeylə maraqlanandırırlar	21
2-ci güclü cəhət: Jurnalistlər dünyada ən açıq fikirli və öyrənməyə ən çox maraq göstərən kişi və qadınlardır	24
3-cü güclü cəhət: Jurnalistika refleksiv peşədir	25
4-cü güclü cəhət: Jurnalistika gender stereotipləri ilə mübarizə aparmaq və qaydaları yenidən yazmaq üçün bir çox formatlara malikdir	29
5-ci güclü cəhət: Peşə mükafatı (yaxşı və xüsusilə pis praktiki nümunələr üçün faydalıdır)	30
Alətlər	
Gender stereotipləri ilə mübarizə	
1-ci alət: Ekspertlərin məlumat bazaları: qadın ekspertləri tapmaq çətin deyil	32
2-ci alət: Jurnalistlərə bu peşəni öyrədənələr üçün (və ya bu peşəni özləri müstəqil surətdə öyrənmək istəyən jurnalistlər üçün) rahat saytlar	33
3-cü alət: Müsbət (və mənfi) təcrübələrin nümunələri	34
4-cü alət: Mantralar ("bunu özün et" (BÖE) (" <i>do it yourself</i> ") metodunun məqsədləri üçün)	36
4.1-ci alət. Stereotiplər vərdis, gender isə düşünölmüş konsepsiyadır	36
4.2-ci alət. Nə üçün stereotiplər həmişə mövcud olacaq	36
Mənbələr	38
Qısaltmalar	40

Giriş

Gender stereotipləri əsassız olaraq kişilərə və qadınlara onların cinsi mənsubiyyəti ilə müəyyən edilən və məhdudlaşan xüsusiyyətlər və rollar ayıran qərəzli ideyalardır. Cinsi stereotiplər oğlanların və qızların, qadınların və kişilərin təbii istedad və qabiliyyətlərini, eləcə də təhsil təcrübələrini və həyatdakı imkanlarını məhdudlaşdırma bilər.

Bu kitab tədris vəsaiti deyil. Jurnalistlərin kənar şəxs tərəfindən yazılmış tədris kitabını oxumaları ehtimalı praktiki olaraq sıfıra bərabərdir. Buna görə də, bu kitab jurnalistləri və media işçilərini qadınlarla kişilərin təmsilçiliyi sahəsində xüsusən gender stereotipləri baxımından öz peşə praktikaları barədə yenidən düşünməyə dəvət edən vəsaitdir. Bütün digər oxucular üçün bu materialda gender stereotiplərinin nədən ibarət olduğuna və onlarla necə mübarizə aparılmalı olduğuna dair arqumentlər, rəylər və nümunələr verilir.

İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası, 14-cü maddə: Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

Avropa Şurası insan hüquq və azadlıqlarına münasibətdə ayrı-seçkiliyin, o cümlədən cins əlamətinə görə ayrı-seçkiliyin olmasından dərin narahatlıq keçirir.

Müxtəlif tövsiyələrində həm Parlament Assambleyası, həm də Nazirlər Komitəsi mediada və media materiallarının istehsalı sahəsində gender bərabərsizliyi praktikasına son qoymağa çağırırlar. Bununla belə, gender stereotipləri cins əlamətinə görə ayrı-seçkiliyin bu günə qədər davam etməsinin səbəblərindən biridir. Buna son qoymaq lazımdır, çünki bu hal xüsusən qadınların Avropa vətəndaşları olaraq bütün hüquqlarından istifadə etmələrinə mane olur. Həmçinin kişilərin də, bəlkə də daha az dərəcədə olsa belə, gender stereotipləri ucbatından həyatlarında seçimləri və imkanları məhdudlaşmış olur.

Gender stereotipləri müəyyən xüsusiyyətləri və bacarıqları kişilərə və qadınlara xas olan cəhətlər kimi müəyyən etməklə onlar üçün, məsələn, bu və ya digər ictimai rolları və ya iş yerlərini uyğun və ya namünasib ictimai rollar və ya iş yerləri kimi müəyyən edir. Qadınlara gəlincə, Qlobal Media Monitorinq Layihəsinin (GMMP) əvvəlki tədqiqatı kimi, gender stereotiplərinin tətbiqi praktikası hələ də onu nəzərdə tutur ki, qadınlar ev işləri ilə məşğul olmalıdırlar. Analoji olaraq, dayə və ya ibtidai məktəb müəllimi olmaq istəyən kişilər aşkar edirlər ki, onların mediada stereotipləşmiş imici bu seçimi izah etməyi və reallaşdırmağı çətinləşdirir. Gender stereotiplərinin tətbiqi ayrı-seçkilik praktikasıdır.

Stereotiplər barədə yenidən düşünməyə və onlarla mübarizə aparmağa çağırışı özündə əks etdirən bu materialda peşəkar jurnalistikanın yenilənməsi üçün faktlar, jurnalistikanın güclü cəhətləri və alətlər təqdim edilir. **Faktlar** gender stereotiplərinin aradan qaldırılmasının vacibliyini vurğulayır. Onlar gender stereotiplərinin bir sıra sosial və mədəni amillərdən necə asılı olduğunu və çox zaman xəbərlər sahəsində gündəlik tələsik işin tərkib hissəsi kimi qeyri-ixtiyari şəkildə necə ortaya çıxdığını göstərir. **Güclü cəhətlər** jurnalistlərin öz işlərini yaxşı yerinə yetirəcəkləri təqdirdə gender stereotiplərinin necə keçmişdə qalacağını göstərir. Əslində jurnalistika bir peşə olaraq stereotiplərin istifadəsini dayandırmaq üçün lazım olan hər şeyə malikdir. Gender sahəsində maarifləndirmə jurnalistika işini yaxşı yerinə yetirməkdən artıq bir şey tələb etmir. Sıralamada

sonuncu olan, amma əhəmiyyətinə görə heç də sonuncu olmayan **alətlər** ilk növbədə fəaliyyətə yeni başlayan jurnalistlərin peşə hazırlığına yönəlib. Onlar həmçinin "tənbəl jurnalistikanın" arqumentlərinin əleyhinə güclü dəlillər ortaya qoyur: məsələn, qadın ekspertləri tapmaq *mümkündür*. Gender fərqliliklərinə diqqət yetirməklə jurnalistlər xəbərlərin gündəmində yer alan seksual təcavüz, siyasət, zorakılıq kimi bütün əsas komponentlərə yeni prizmadan nəzər sala bilərlər. Gender stereotipləri ilə mübarizə qadınların (kiçik bir qrupun) problemindən daha artıq məsələdir, bu mübarizə xəbərlərdə və xəbərlərin vasitəsilə, habelə ictimai müzakirələrdə və ictimai müzakirələrin vasitəsilə demokratiyanın reallaşmasının kökündə dayanır.

Bu materialdan necə istifadə etməli

Bu materialdakı çağırış oxucuları düşünməyə sövq edir və gender stereotiplərinin davam etdirilməsinə media işçilərinin və istifadəçilərinin necə imkan verdikləri barədə fikirləşməyə vadar edir. Çox vaxt onlar günahsız olurlar və ya bağışlana bilərlər. Çox zaman stereotiplər başqalarına qarşı ayrı-seçkilik etmək niyyəti ilə istifadə edilmir. Buna görə də, bu materiala müxtəlif ölkələrdə toplanmış güclü nümunələr və sübutlar daxil edilib. Amma bunlar yalnız seçmə nümunələr və təkliflərdir. Bir sıra vətəndaş təşəbbüsləri də vardır ki, məsələn, qadın ekspertlər barədə məlumat bazalarının, media savadlılığı üçün və gender imiclərinin diversifikasiyası üçün alətlər dəstinin yaradılması buna misaldır. Digər nümunələr aydın şəkildə göstərir ki, gender stereotipləri ilə mübarizə nə az, nə çox, jurnalistika işinə tam ciddiyyətlə yanaşmaqdan başqa bir şey deyil. Buraya gündəlik iş prosedurlarını dövrü qaydada yenidən nəzərdən keçirmək, səhvlərə yol verdikdə onları etiraf etmək və onlardan dərs çıxarmaq daxildir ki, bu da güclü xarakter tələb edir.

Bəzi yerləri ciddi və tələbkar tonda yazılsa da, bu sənəd və ya təlimat heç də jurnalistlərə işlərini necə yerinə yetirməli olduqları barədə göstəriş verilməsini nəzərdə tutmur. Nəticə etibarlı ilə mətbuat azadlığı da ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ kimi əsas hüquqdur. Bununla belə, gender stereotipləri ilə mübarizədə jurnalistlərin güclü cəhətlərini necə reallaşdırma biləcəklərinə dair müəyyən təkliflər burada yer alır. Sırası oxucular belə təkliflərdən, məsələn, gender stereotipləri ilə mübarizəyə yönələn vətəndaş təşəbbüslərində istifadə edə bilərlər.

Materialın mündəricatında verilmiş başlıqlar burada təqdim edilən arqumentlərin çox qısa xülasəsini əks etdirir. Təqdim edilən nümunələr və arqumentlər barədə oxucunun öz rəyinin formalaşması üçün bir çox istinadların (linklərin) və mənbələrin verilməsinə böyük diqqət yetirilib. Linklər mətnaltı qeydlərdən daha çox, mətnin özünə daxil edilib ki, bu sənədin elektron versiyaları vasitəsilə onları tez nəzərdən keçirmək mümkün olsun. Kağız versiyasında oxucunun rahatlığı üçün linklər mümkün qədər mətnin bölmələrinin sonunda verilib.

Baxmayaraq ki, bu "səfərbərlik çağırışı"nın bir müəllifi var, o, bu mətni təkbəşinə hazırlaya bilməzdi. O, dərin şərhələrinə görə və YUNESKO, Avropa Şurası və Qlobal Media Monitoring Layihəsi üçün apardığı heyvətəməz tədqiqat işində topladığı gözəl və güclü nümunələri təqdim etdiyinə görə Marqaret Qallagerə (*Margaret Gallagher*) təşəkkür edir. Gender və media məsələlərində onun bilik və təcrübəsi əvəzsizdir. Müəllif həmçinin hər ikisi Media və yeni kommunikasiya xidmətləri üzrə rəhbər komitənin (CDMC) üzvü olan fəlsəfə doktoru Bissera Zankovaya (*Bissera Zankova*) və Emir Povlakiçə (*Emir Povlakic*), habelə Qreta Qoberə (*Greta Gober*) bu materialı daha mükəmməl etmiş faydalı şərh və təkliflərinə görə təşəkkür edir. Buraya daxil edilmiş bəzi möhtəşəm nümunələrə görə Qadınlar və kişilər arasında bərabərlik məsələləri üzrə rəhbər komitəyə (CDEG) və onun şəbəkəsinə təşəkkür etmək gərəkdir. Komitənin işində hökm sürən fədakarlıq və həmrəylik ruhu həqiqətən ilhamvericidir.

Fəlsəfə doktoru Cök Hermes (*Joke Hermes*) media araşdırıcısı və tanınmış mədəniyyət tədqiqatçısıdır.

I hissə: Faktlar

Ədalətli təqdimat üçün mübarizə tələb olunur

1-ci fakt: Sorğu-sualsız qəbul edilən fikirlər təhlükəlidir

"Plan" (əvvəlki adı "*Foster Parents Plan*") uşaqların rifahı naminə fəaliyyət göstərən QHT-dir. Beynəlxalq təşkilat olan "Plan"ın (*Plan International*) "*Mən qız olduğum üçün*" adlı 2010-cu il tarixli tədqiqatının hesabatı (<http://plan-international.org/girls/resources/digital-and-urban-frontiers-2010.php>) göstərir ki, qızlara və qadınlara qoyulan sərmayələr yüksək dərəcədə səmərə verir ki, bundan da oğlanlar və kişilər də daxil olmaqla bütövlükdə cəmiyyət faydalanır. Bununla belə, yardım və ya sərmayənin bütövlükdə cəmiyyətin faydalanması üçün nəzərdə tutulduğu hallarda stereotip münasibətlər və prioritetlər o deməkdir ki, qızlar və qadınlar çox zaman bu faydalardan kənarda qalacaq. "Plan" təşkilatı bizə çağırış edir ki, qızlar və qadınlar üçün kişilərlə bərabər şansların və imkanların yaradılmasının bütövlükdə cəmiyyətin birinci dərəcəli maraqlarına uyğun olduğunu dərk edək. Digər yerlərdə olduğu kimi Avropada da bu məsələ problem olaraq qalır. Qanunla qadınlar və kişilər bərabər hüquqlara malikdirlər. Gündəlik həyatda eyni əməyə görə qadınlara kişilərdən az pul ödənilir, eyni cür tərcümeyi-hal (CV) əsasında onların işə götürülmək şansı kişilərindekindən azdır, ictimai yerlərdə onlar daha az nəzərə çarpır, belə yerlərdə olduqları zaman seksual hücumlara məruz qalmaları ehtimalı daha çox olur və onlar barəsində cavanlıqları, xarici görünüşləri və seksuallıqları əsasında fikir yürüdülmür. Biz bəzi belə faktlardan xəbərdar olsaq da, ümid edirik ki, "hər şey o qədər də pis deyil" və ya vəziyyət düzələcək. Sorğu-sualsız qəbul edilən bu cür fikirlər təhlükəlidir. Onlar ictimai müzakirələrə mane olur və jurnalistlərdə bu məsələləri daha da ön plana çıxarmaq həvəsi yaratmır. Gəlin məsələyə daha da yaxından nəzər salaq.

– Aİ-də qadınlar kişilərə nisbətən orta hesabla 18% az qazanc əldə edirlər – son 15 ildə bu geri qalma nəinki azalmayıb, bəzi ölkələrdə hətta artıb.

(Qadınlar üçün bərabər ödəniş hələ də baş vermir. Ayrı-seçkiliklə mübarizə və bərabər imkanlar, 05.03.2010, http://ec.europa.eu/news/employment/100305_en.htm).

– İş axtaran kişilərin işə qəbul edilməsi şansı onlarla eyni cür tərcümeyi-hal (CV) göndərən qadınlara nisbətən daha çoxdur. "Həm qadınlar, həm də kişilər iş üçün eyni keyfiyyətlərə malik kişi və qadın namizədin seçimində kişi namizədə səs verməyə meyllidirlər".

("İşə qəbul edilməyə və vəzifəyə təyin edilməyə namizədlərin tərcümeyi-hallarının qiymətləndirilməsinə gender amilinin təsiri. Milli empirik tədqiqat", mənbə: Rhea E. Steinpreis; Katie A. Anders; Dawn Ritzke, "Cinslərin rolu"; oktyabr 1999-cu il; 41, 7/8, səh. 509).

"Xəbərlərin mövzusunun (xəbərlərdə yer alan insanların) yalnız 24%-i qadınlardır".

Əsas qənaətlər: *Xəbərləri kim hazırlayır?* Qlobal Media Monitorinqi Layihəsi, 2010-cu il (<http://www.whomakesthenews.org/>).

Xəbərlərin təsvir etdiyi dünya bütün məşğulluq kateqoriyalarında kişilərin, demək olar ki, sayca qadınlardan çox olduğu və peşə sahələrində ən yüksək fərqlərin olduğu dünyadır. Xəbərlərdə işçi və ya peşəkar mütəxəssis kimi göstərilən, təqdim və ya təsvir edilən qadınlardan say nisbəti son 10 ildə bəzi kateqoriyalarda yüksəlib. Bununla belə, qadınlar kişiləri sayca

yalnız iki kateqoriyada üstələyirlər: xəbərlərdə evdar qadınlar kimi təqdim edilənlər (72%) və tələbə kimi təqdim edilənlər (54%). Xəbərlər vasitəsilə görülməli bu mənzərə elə bir dünyanın təsvirini yaradır ki, orada qadınlar faktiki olaraq evdən kənarında əmək fəaliyyətinin aktiv iştirakçıları qismində nəzərə çarpmırlar.

Qlobal səviyyədə Avropa regionunda bu sahədə vəziyyət onun imici barədə yaranmış təəssüratdan daha pisdır: Avropada xəbərlərin mövzusunun 26%-i qadınlardır (müqayisə üçün, bu göstərici dünya səviyyəsində 24% təşkil edən göstəricidən yaxşıdır, amma Latın Amerikasının və Şimali Amerikanın göstəricilərindən aşağıdır – müvafiq olaraq, 29% və 28%). Media materiallarında gender bərabərliyi və ya bərabərsizlik məsələlərinin qaldırılmasının orta göstəricisi dünya səviyyəsində 6% artıb, bu sahədə artımın göstəricisi cəmi 3% olan Avropa Karib hövzəsi ölkələrindən, Latın Amerikasından və Şimali Amerikadan xeyli geri qalır. Avropada xəbər materiallarının cəmi 4%-ində gender stereotiplərinə açıq şəkildə etiraz bildirilir, müqayisə üçün qeyd edək ki, Şimali Amerikada bu göstərici 9%, Latın Amerikasında isə 13%-dir.

Mənbə: Xəbərləri kim hazırlayır? Qlobal Media Monitoring Layihəsi, 2010-cu il (<http://www.whomakesthenews.org/>), həmçinin Ümumdünya xristian kommunikasiya assosiasiyasının (WACC) saytında yerləşdirilmiş Avropa regional hesabatına bax (<http://www.whomakesthenews.org/images/stories/restricted/regional/Europe.pdf>).

"*Mediacentar Sarajevo*" təşkilatının məlumatına əsasən, Bosniya və Herseqovina, Serbiya və Xorvatiyada qadınlar, digər sahələrdə olduğu kimi, qəzetçilik sahəsində az təmsil olunurlar, kişilər isə üstünlük təşkil edirlər. Qadınlar daha çox əyləncə və özəl (şəxsi) məsələlərlə assosiasiya olunur, xəbərlərin diqqətindən isə kənar qalırlar. Onlardan son səhifələrdəki məqalələrdə və "yüngül məsələlərə" aid materiallarda bəhs edilir. Qadınlar nadir hallarda məqalədə mərkəzi rol oynayır və nadir hallarda onun əsas məlumat mənbəyi olurlar. Qadınlara rəyləri nadir hallarda nüfuzlu və ya təcrübəli mütəxəssis rəyləri kimi təqdim edilir; onlar arxa planda saxlanılır və kişilərdən fərqli olaraq daha passiv qalırlar. Bu, qadınlara nüfuz və bacarıqlarını aşağı səviyyəyə endirir.

Adla İsanoviç (*Adla Isanovic*) (2006-cı il), *Media məkanı kişilərin sahəsi kimi. Bosniya və Herseqovina, Xorvatiya və Serbiyanın gündəlik qəzetlərində gender təmsilçiliyi. Sarajevo: Mediacentar*, http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/sterotyping_adla_isanovic.pdf.

Sosioloji tədqiqatlar göstərir ki, hər iki tərəf işlədikdə kişilər ev işlərini çox az görürlər. Ən yaxşı halda onlar evdə o qədər də zəhmət tələb etməyən işləri yerinə yetirməklə qadınlara "kömək edir", əziyyətli işlərdən yayınırlar, xanımları xəstələnməyə və ya hər hansı digər formada əmək qabiliyyətini itirməyə, onlar ailə üzvlərinə nəzarət etmək və ya uşaqlara qulluq etmək işini yerinə yetirmirlər. Praktikada bu o deməkdir ki, onlar yalnız əllərinə siyahı verildikdə bazarlıq edir və ya xahiş edildikdə uşaqları məktəbdən və ya bağçadan götürürlər. Onlar ev təsərrüfatının qaydasında olması üçün yerinə yetirilməsi tələb olunan bir çox ev işlərinin təşkili, planlaşdırılması və ya idarə edilməsi üçün az iş görürlər.

Bax: Yan Vindebank (*Jan Windebank*) (2001), "*Əhəlinin rifahının təmin edildiyi müxtəlif dövlətlərdə ev işləri və valideynlərin əməyi*", mənbə: "İş, məşğulluq və cəmiyyət" jurnalı, 2001-ci il, 15: 269-290.

Hesablamalara əsasən, ABŞ-da zorlama və cinsi zorakılıq qurbanlarının təxminən 91%-i qadınlar, cinayətkarların isə təxminən 99%-i kişilərdir. Avropa statistikasına görə ki, yaş 16-dan yuxarı olan Avropa qadınlarının 12%-dən 15%-ə qədər ailədaxili münasibətlərdə zorakılıqdan əziyyət çəkir – çoxları keçmiş cinsi tərəf-müqabilləri tərəfindən hətta əlaqələri kəsildikdən sonra belə fiziki və seksual zorakılığa məruz qalırlar. Skandinaviya ölkələrində aparılmış araşdırma göstərir ki, İslandiya yaşayan bütün qadınların 42%-i 16 yaşdan sonra müəyyən növ zorakılığa məruz qalıblar.

Mövcud tədqiqatların və hesabatların siyahısı (Avropa Şurası), Avropa statistikasının mənbəyi: http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/StudiesReports_en.asp#TopOfPage.

Avropanın ümumi statistikasına:

https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Ft%2Fdg2%2Fequality%2Fdomesticviolencecampaign%2Fsource%2FBriefViolenceCampaign_en.doc.

Skandinaviya ölkələri:

http://nikk.no/Major+problem+of+male+violence+against+women+in+the+West+Nordic+Region.b7C_wlfK4jhttp://nikk.no/Major+problem+of+male+violence+against+women+in+the+West+Nordic+Region.b7C_wlfK4j.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı məlumatları:

<http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/en/index.html>.

ABŞ-da aparılmış araşdırmaya istinad edilən mənbə:

Qrinfield (*Greenfield*), Cinsi cinayətlər və hüquqpozanlar. ABŞ Ədliyyə Departamenti, Ədliyyə statistikasına bürosu, 1997-ci il.

2011-ci ildə Polşa ilk dəfə olaraq siyasi partiyalardan parlament seçkiləri üçün namizədlərin siyahılarına azı 30% qadınların daxil edilməsini tələb edən kvota tətbiq etdi (oktyabr 2011-ci il). Jurnalistlər bunda oyun təşkil etmək fürsətini gördülər və oxucuları Seymə (Polşa parlamentinin aşağı palatasına) ən qəşəng namizədi müəyyənləşdirmək üçün səs verməyə dəvət etdilər. "Biz sizi sorğumuzda iştirak etməyə dəvət edirik. Biz Malopolska Seyminə ən qəşəng namizəd adlandırılmağa layiq olan qadını sizinlə birlikdə seçəcəyik! Səsvermə 6 oktyabr 2011-ci ilədək davam edəcək. Nəticələr ertəsi gün, yəni 7 oktyabrda dərc olunacaq. Gəlin bir az əylənək!". Material "cari hadisələr" səhifəsində verilmişdi və əsasən qadın namizədlərin sifətlərinin şəkillərini və üstəlik reytingdə onlara verilən yerləri özündə əks etdirirdi (<http://krakow.naszemiasto.pl/artukul/1092947,najpiekniejsza-kandydatka-do-sejmu-z-malopolski-glosujemy.galeria.id,t.tm.html#f885ce45588f1835,1,3,8>).

2011-ci ilin payızında Flandriyada (Belçika) aparılmış araşdırma göstərdi ki, media vasitəsilə tanınmaq istəyən parlament üzvləri arasında kişilərin şansı daha çoxdur. Xəbərlərdə ən çox göstərilən və rəylərindən ən çox sitat gətirilən 20 flamand parlamentarlar arasında yalnız bir qadının adı vardı. Halbuki flamand parlamentarların 42 faizi qadınlardır. Parlament üzvü Elizabet Moleman (*Elisabeth Meuleman*) (Yaşillər Partiyası – Groen!) qeyd edir ki, qadın siyasətçilər jurnalistlərin və redaktorların maraqlı hesab etdikləri sahələrdə nə vəzifə tutur, nə də çalşırlar. Bu sahələrə təhsil və sosial təminat daxildir:

<http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2011/11/23/journalist-zoekt-vrouw>.

Təccüblü burasıdır ki, nə jurnalistlər, nə də redaktorlar bu rəqəmlərdən o qədər də məyus olmayıblar. Mötəbər tədqiqatlar, faktlar və rəqəmlər mütəmadi olaraq xəbər mediasında dərc olunsa da, "köhnə xəbərlər" sayılır və mühüm xəbərlərin yer aldığı səhifələrin arxasında verilir. Bu rəqəmlər xəbər dəyərində malikdir, çünki onlar dünyanın yaxşılaşmağa doğru dəyişməkdə olduğu barədə hamılıqla qəbul edilən düşüncənin yalan olduğunu göstərir. Onlar həyatımızın qurucusunun özümüz olduğunu və seçimləri özümüzün etdiyimizi iddia edən cari neoliberal ideologiyayı alt-üst edir. Bəli, bu belə deyil. Biz dolayısı ilə qəbul edirik ki, qanunla müəyyən edilən hüquqlar o qədər də əhəmiyyət kəsb etmir. Köhnə vərdislərdən əl çəkmək çətindir və s. Əgər kişilər ev işlərini bərabər bölməyərək onların az qismini üzərlərinə götürürlərsə və buna görə onlara heç kim bir söz demirsə, bu onlara sərf edir! Əgər qadınlar kişilərə nisbətən daha tez-tez təcavüzə məruz qalırlarsa, deməli, onlar qadınların necə geyindiyinə və ya evə hansı yolla getdiklərinə diqqət yetirə bilirlər, eləmi? Televizorda cazibədar qadına baxmağın həzzini bizə bəxş etmək və ya parlamentə daha çox qadının gəlişini zarafata çevirmək əslində bir qədər mənəvi cılızlıq deyilmi?

Gender emansipasiyasının gözlənilmədiyi barədə bezdirci və bəlkə də xəbər dəyərində malik olmayan söz-söhbətlərin arxasında başqa bir məsələ də dayanır. Mediada işıqlandırılan qadınların qurban qismində təqdim edilməsi ehtimalı kişilərin bu cür təqdim edilməsi ehtimalından iki dəfədən çox artıqdır (GMMP 2010, səh. 15). Mediada işıqlandırılan qadınlar orta hesabla kişilərdən daha cavandır (məsələn, televiziya xəbərlərinin mövzusu olan qadınlar 19-34 yaş qrupuna aid olan şəxslərin 54%-ni təşkil etdikləri halda, televiziya xəbərlərinin mövzusu olan bütün şəxslərin 24%-ni təşkil edirlər: GMMP 2010, səh. 14). Mübalığəsiz demək olar ki, qadınları "kəməksiz" və "cazibədar" şəxslər kimi təqdim etmək onları media materiallarının mövzusu kimi daha maraqlı edir. Oxucular, eləcə də media işçiləri bunun məhz belə olduğunu bilirlər və bu məsələ müxtəlif zamanlarda, məsələn, top-modellərin pəhrizdən sınıxmış fiqurlarına etirazlar bildirilərkən şərhlərin mövzusu olur. Bir sıra qadın jurnalları siyasətlərini bədən formalarının müxtəlifliyinin qəbul edilməsinə uyğunlaşdırıblar. Ümumiyyətlə, peşəkarlar və vətəndaşlar olaraq biz az iş görürük. Belə görünür ki, biz kommersiya mediası ənənəsinin mütləqliyinə haqq qazandırmaq üçün yüz bəhanə gətiririk və geniş yaş diapazonunda insan bədəninin ölçülərini və formalarını qəbul etməyimizin meyarları çox aşağıdır. Hər halda media materiallarının istehsalçıları bunun belə olduğuna əmindirlər. Media materiallarının istehsalında mükəmməl bədən forması siyasəti özü-özlüyündə pis xəbərdir. Xəbərləri təqdim etmək üçün əyləncə normalarından istifadə edən media mədəniyyətində bu cür siyasət geniş yayılıb və bu, nəticə etibarlı ilə demokratiya üçün təhlükə yaradır, çünki görünüşü daha az cazibədar olanlar diqqətdən kənar qalır. Baxmayaraq ki, mükəmməl bədən tələbləri hər iki cins üçün səciyyəvi tələblər deyil, bu tələblər gender stereotipləri ilə kifayət qədər yaxşı birləşir və bir qayda olaraq qadınlarla kişilərin necə görünməli olduğu və onlardan nəyin gözlənilməli olduğu barədə qərəzli anlayışları gücləndirir.

Nəhayət, gender stereotipləri praktikasının hökmranlıq naminə saxlanmasının etiraf edilməməsi geniş insan qruplarını ictimai sahəyə buraxmaqdan imtina etmək deməkdir. Bu, onların konkret bilik sahələrində və praktikada bacarıqlarını inkar etməkdir. Bu, xarici görünüş əsasında ayrışdırıcılıq qoymaqla demokratik hüquqları rədd etmək deməkdir. Bu, demokratik dəyərləri aşındıran və keyfiyyətli jurnalistikanın sonuna aparıcı yol deməkdir. Qadınlara və kişilərə şamil olunan gender stereotiplərindən xəbərdar olmaq güclü peşəkarlığın və müstəqil xəbər istehsalının nüvəsini təşkil edir. Stereotip düşüncə tərzini fərziyyəyə inanmağı və "hamılıqla qəbul edilən bilgiləri" qəbul etməyi nəzərdə tutur, keyfiyyətli jurnalistika isə bunun tam əksi deməkdir. O bilir ki, zahiri görünüş çox vaxt aldadıcı olur və məsələlərə həmişə daha dərinləndirən nəzər salmaq lazımdır.

2-ci fakt: Stereotiplər hökmranlığı qorumağın formasıdır

Xəbər mediasının işçiləri ilk növbədə "sağlam düşüncədən" söhbət getdiyi hallarda heç nəyə kor-koranə inanmadıqlarına, ısrarla əsaslandırma və izahat tələb etdiklərinə görə əvvəlki özləri ilə qürur duya bilirlər. Müharibə zonalarından xəbərlərin çatdırılmasının nümunələrinə nəzər salsaq görürük ki, stereotiplərin kor-koranə qəbul edilməsi keçmiş Yuqoslaviyada qadınların kütləvi zorlanması hallarının aşkara çıxarılmasını necə ləngitdi.

Britaniya Müstəqil Televiziya Xəbərləri şirkətinin (*British Independent Television News (ITN)*) müxbiri xanım Penni Marşall keçmiş Yuqoslaviyada müharibəni işıqlandırır. O, Omarska və Trnopolje əsir düşərgələrində kişilərdən işgəncələrə məruz qalıb-qalmadıqlarını soruşur və yalnız sonralar öyrəndi ki, çoxlu sayda qadınlar zorlanıb. O öz məlumat mənbələrini kişilərlə məhdudlaşdırmış və onların dediklərinə qadınların nəinki ciddi və fərqli bir şey, ümumiyyətlə nəsə əlavə edə biləcəklərini düşünməmişdi (Qallager, 1995). Yerli səviyyədə məlum idi ki, qadınlar seksual zorakılığın qurbanları olublar. Kişilərin də zorlanması faktı daha böyük şok yaratdı. Bu gün zorlama müharibələr zamanı baş verən akt olaraq şüurumuza daxil olub. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən təsis edilmiş Ruanda üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalı 1998-ci ildə zorlamayı beynəlxalq hüquqa əsasən soyqırımı cinayəti kimi müəyyən edən tarixi qərarlar qəbul etdi. Bundan əlavə, 2008-ci ildə BMT Təhlükəsizlik Şurası 1820 sayılı qətnamə qəbul edərək bildirdi ki, "zorlama və digər cinsi zorakılıq formaları hərbi cinayət və insanlıq əleyhinə cinayət təşkil edə və ya soyqırımı cinayətinin tərkib elementini təşkil edə bilər".

Gündəlik stereotiplər nəyin "normal" və məqbul olduğu barədə anlayışların təhrif olunmasına şərait yaradır. Onlar stereotip düşüncəli insanlara nəyin "düzgün" davranış olduğunu və ya hansı bədən formasına üstünlük verilməli olduğunu xatırlatmağa xidmət edir. Stereotiplər həm də müəyyən insanların qanunla müəyyən edilmiş vətəndaş azadlıqlarını və hüquqlarını ciddi qəbul etməmək üçün bəhanə rolunu oynayır, belə ki, stereotiplərə əsasən, bu insanları "görməli, amma eşitməməlisən". Stereotiplər qadınları və qızları sərbəst şəkildə seçmədikləri rolları oynamağa və ya enerjilərini kimlikləri ilə bağlı qərəzli fikirlərlə mübarizəyə sərf etməyə məcbur edir. Eynilə, kişilərin də bir fərd və peşəkar olaraq seçim etmələrinə stereotiplər təsir göstərir. Biz gənclik və gözəlliyin mütləq şərt olduğunu və seksuallığın mühüm əhəmiyyət daşıdığını diqtə edən korporativ kommersiya mədəniyyəti mühitində yaşadığımızı qəbul etməli oluruq. Biz, Amerika xəbər proqramının aparıcısı ilə bağlı aşağıdakı nümunədə olduğu kimi, yaşlanmış xəbər proqramı aparıcısının işini itirməmək üçün üzünə və saçlarına "əl gəzdirməli" olduğunu qəbul etməli oluruq. Biz, təhrif olunmuş hala düşən, parıltılı və bərbəzəkli media dünyasında yaşadığımızı qəbul etməli oluruq. Qanuna əsasən, hamımız kimi jurnalistlər də qadınların və kişilərin hüquq bərabərliyini və ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququnu qəbul etməli və dəstəkləməlidirlər.

Nə qədər ki, azad mətbuat və ictimai yayım mövcuddur, onların jurnalistləri qarşısında kişilərin və qadınların həqiqətən azad insanlar olduğunu qəbul etmək kimi və demokratik rəylərin formalaşmasının və ictimai sahədə plüralizmin bərqərar olmasının zəruri şərtlərinə stereotiplərin necə xələl gətirdiyini dərk etmək kimi demokratik tələb qoyulur. Əlbəttə, kommersiya yönümlü xəbər proqramları da eyni konstitusion hüquqların müdafiəsi üçün nəzərdə tutulur. Bununla belə, çox vaxt kommersiya kanalları xəbərləri olduğu kimi çatdırmağı deyil, əsasən əyləncə yönümlü qarışıq formatlarda yayımlamağı üstün tuturlar. Bəlkə də onlar tənqidi və ya innovativ sayıla bilər, amma qanun onların üzərinə demokratiyaya və bərabərliyə xidmət etmək vəzifəsi qoymur və onlar özləri də üzərlərinə belə bir öhdəlik götürümlər.

Gözəllik ağıldan öndədir

Xəbər şousunun hörmət qazanmış aparıcısı Qreta Van Susteren 2002-ci ilin əvvəlində CNN-dən Fox-a keçdiyi zaman təkcə xarici görünüşünü dəyişmədi, həm də daha gənc və daha "gözəl"

görünmək üçün üzündə cərrahi yolla dəyişiklik etdi. Onun "Birbaşa efirdə" ("On the Record") adlanan yeni şousunun ilk buraxılışı yayımlanarkən onun saç düzümü ideal şəkildə düzəldilmişdi, özü isə masa arxasında elə oturmuşdu ki, tamaşaçılar onun qısa ətəyini (yubkasını) və ayaqlarını görə bilsinlər.

Robin Gerber qeyd edir ki, "cərrahi əməliyyatdan əvvəl Van Susteren qadınların irəliləyişə nail ola biləcəyinə ümid işığı saçan mayak kimi görünürdü. Düşünə bilərdiniz ki, o, televiziya bu işi son dərəcə ağıllı olduğuna, efirdə açıq-aşkar ən yaxşı hüquq təhlilçisi olduğuna görə yerinə yetirir". Lakin onun cərrahi əməliyyatı bir çox analitiklərin onilliklər boyunca irəli sürdükləri arqumenti simvolizə edir: qadının görünüşü söylədiklərindən daha vacibdir. Gerber sonra qeyd edir ki, Van Susteren "qadınların hüquq bərabərsizliyini xatırladan ağırlı bir xəbərdarlığa çevrildi... Ağıllı, daha ağıllı və çox ağıllı olmaq kifayət deyil. Sifətini yaraşığı şəkllə salmağa çalışmaq Van Susteren əslində ənənənin daha bir qurbanına çevrilmiş oldu".

Mənbə:

(http://www.media-awareness.ca/english/issues/stereotyping/women_and_girls/women_coverage.cfm).

Stereotiplərin aradan qaldırılması (sadəcə) nə medianın maariflənmə səviyyəsinin artması məsələsidir, hərçənd ki, bu da vacibdir, (bax: "Alətlər" bölməsi, "2-ci alət") nə də gənc jurnalistlərə daha yaxşı peşə hazırlığı keçilməsi məsələsidir. Bu, peşə fəaliyyəti sahəsində mövcud olan fərziyyələrin sağlam məntiqlə yenidən dəyərləndirilməsi məsələsidir. Bu, cəsarət məsələsidir: ictimai sahədə fəaliyyət göstərən media işçiləri bütövlükdə məzmununa görə məsuliyyət daşıdıqları media materiallarına yeni gözlə nəzər salmaq cəsarətindədirlərmi? Demokratik cəmiyyətdə "dördüncü hakimiyyət" olaraq onlar kollektiv məsuliyyətlərini qəbul etmək və qeyd-şərtsiz olaraq qəbul edilən qaydaları və şərtləri nəticə etibarlı ilə pozmaq və yenidən yazmaq cəsarətindədirlərmi? Onlar özünə qarşı ciddi şəkildə yanaşmaq cəsarətinə malik olan peşəkarlar qrupudurmu? Bu peşəkarlar qrupu gender stereotiplərinin necə tənbelləşdirici və asan bir yol olduğunu başa düşən qrupdurmu?

"Qadınların dəyişikliyə yönələn səsləri" təşkilatı (Women's voices for change), qısa xəbərlər (noyabr 21011-ci il)

Etiraz etməkdənsə iş görməli: Britaniyanın "5-ci kanal"ının rəhbərliyi 57 yaşlı Selina Skottndan Nataşa Kaplinskini analıq məzuniyyətinə görə əvəz etməsini xahiş etdikdə, o, "hə" söylədi və təqvimində lazımı qeydlər etdi. Onun əvəzinə kanalda 28 yaşlı İsla Trakveyr və 32 yaşlı Matt Barbet efirə buraxıldıqda Skott şikayətlənməkdənsə iş gördü. O, özünə vəkil tutdu: "Kanalın özü və proqramlar üzrə direktoru Bob Geyl bildirdilər ki, qaldırılmış iddianı rədd edirlər və özlərini müdafiə edəcəklər", – deyərək "Daily Mail" qəzeti məlumat verir. Qardian (*The Guardian*) qəzetinin (Britaniya) əməkdaşı Emili Bell Skottun qaldırdığı məhkəmə iddiasını irəliyə doğru mühüm addım adlandırır:

"Bir çox müdirlərin zahirən təsəvvürlərinə uyğun olan işçiləri işə götürmək istəyi qarşısızalmaz olduğu qədər həm də şüuraltı istəkdir, – məhz bu səbəbdən "Qardian"da rəqəmsal idarəetmə sahəsində çox sayda inadkar qadınlar çalışır və məhz bu səbəbdən hamımızın güzgüyə nəzər salmalı olduğumuzu bizə xatırladan hədəflərə ehtiyacımız var".

Ekranada zahiri görünüşü bu ənənədən fərqli olan kifayət qədər yaşlı kişilər var ki (Ceremi Klarkson, Conatan Ross, Kris Moyls, Alan Şuqar, Adrian Çils, Ceremi Paksman, Simon Kauell, Pirs Morqan), onların xarici görünüşlərinə deyil, yüksək istedadlarına dəyər verilir. Qadınlara gəldikdə isə məsələ tamamilə fərqlidir – zahiri görünüş və yaş qadın aparıcıların seçilməsində kişilərdən fərqli olaraq açıq-aydın əhəmiyyət kəsb edən amillərdir. Media bu fərqli yanaşmadan

dərindən narahat olmalıdır – təkcə ona görə yox ki, bu bizim tərəfimizdən mənəviyyatsızlıqdır, həm də peşə fəaliyyəti baxımından dəhşətli haldır.

Mənbə:

<https://womensvoicesforchange.org/news-brief-selina-scott-sues-tv-channel-for-ageism-heart-attack-recovery-via-the-gym-at-41-kimberly-pi-jpgerce-doesnt-cry.htm>, tarix: noyabr 2011-ci il.

3-cü fakt: İctimai jurnalistikanı elə bu dəqiqə yuxudan oyadacaq zəngə ehtiyac var

Əgər gender stereotipləri bu qədər çoxdankı və bərqərar olmuş praktikadırsa və vəziyyətin yaxşılaşmağa doğru bir az dəyişdiyi nəzərə çarpırsa, indi bu stereotipləri niyə aradan qaldırmaq lazımdır? Qlobal Media Monitorinqi Layihəsinin hesabatları 1995-ci ildən etibarən 5 ildən bir dərc olunur, o vaxt xəbərlərin mövzusunun yalnız 17%-i qadınlar idi, 2010-cu ildə isə bu göstərici 24%-ə qalxdı. Biz müəyyən etdik ki, xəbərin dəyərliliyi baxımından bu artımın əhəmiyyəti cüzdür. Eyni sözləri bu fakt barəsində də söyləmək olar ki, stereotiplər ağ dərilili olmayan, kişi cinsinə mənsub olmayan və orta təbəqəyə aid olmayan hər kəsin hakimiyyət səlahiyyəti və nüfuz əldə etməsinin qarşısını alır. Belə bir rəy geniş yayılıb ki, gender stereotipləri cinsi ayrı-seçkililiyin təzahür formalarından biridir və sosial və siyasi hakimiyyət səlahiyyətləri əldə edən bir çox qadınların əleyhinə işləyən daha geniş miqyaslı balanslaşdırma sisteminin tərkib hissəsidir. Mənəvi dəyərlərə önəm verməyən şəxs bu qənaətə bilər ki, cəmiyyət, iqtisadiyyat və incəsənət Avropa əhalisinin 50%-nin potensial istedadlarına ehtiyac olmadan kifayət qədər yaxşı inkişaf edir, amma əlbəttə ki, bu heç də belə deyil. Ənənəvi stereotiplər nəticəsində istedadların itirilməsi ümumiyyətlə utancvericidir. Lakin bu oyanış zənginin məqsədi qadınların adından xüsusi bir çağırış etmək deyil. Məqsəd onu göstərməkdən ibarətdir ki, gender stereotipləri ictimai jurnalistikanın keyfiyyətini müəyyənləşdirmək üçün lakmus kağızıdır (meyardır). Gender stereotipləri ilə mübarizə demokratiyanı gücləndirəcəkdir.

Aydın məsələdir ki, ictimai jurnalistika problemlər içindədir. Keyfiyyətli jurnalistika qəzetlərin oxucu kütləsinin azalması ilə üzləşir, ictimai televiziya aşağı yaş qruplarından olan tamaşaçıları itirir; internet üzərindən yığcam materiallara daha çox yer verən yeni xəbər istehlakı formaları inkişaf edir. Bəziləri iddia edirlər ki, "vətəndaş jurnalistikası" adlandırılan jurnalistika da peşəkar xəbər istehsalına təhlükə yaradacaq (Kin (*Keen*), 2007). Bundan başqa, jurnalistlərin işini asanlaşdırmaq üçün müvafiq hazırlığa malik ictimaiyyətlə əlaqələr (PR) şöbəsinin personalı tərəfindən yazılan press-revizlərin vasitəsilə korporativ xəbərlərin yayılmasında artım müşahidə olunur. "İnformasiya təqdim edən, araşdırmalar, təhlillər aparan və ictimaiyyəti məlumatlandıran, xüsusən yerli məsələləri işıqlandıran müstəqil *müxtəlif fəaliyyəti* təhlükə altındadır". (Dauni və Şhudson, 2009-cu il, http://www.cjr.org/reconstruction/the_reconstruction_of_american.php?page=all).

İctimaiyyətlə əlaqələr bölməsinin və digər korporativ əlaqələr xidmətinin əməkdaşları, institusional mənbə olaraq, brendin nüfuzunun təminatı altında olurlar və bu nüfuz, demək olar ki, həmişə onların press-revizlərindən mötəbər mənbə kimi istifadə etmək üçün kifayət qədər ciddi qəbul edilir. Hal-hazırda Niderlandda sayca bir jurnalistə ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə təxminən 5 əməkdaş düşür (Prenger, Van Vree a.o., 2010). Kommersiya və korporativ əməllərin güclü olduğu, istifadəçilərin özlərinin sosial media və digər platformalar vasitəsilə xəbər istehsal etdiyi, hesablaşmaq lazım gələn yeni qüvvənin meydana çıxdığı bir vəziyyətdə peşəkar jurnalistlərin öz məsuliyyətliliyi ilə fərqlənməsinə və representativ demokratiyada öz rolunu şüurlu surətdə yerinə yetirməsinə açıq-aydın ehtiyac var. Gender məsələləri barədə məlumatlılıq bunun üçün güclü bir vasitədir. O, peşəkar refleksivliyi (tərəfsizliyi) artırır. O, aydın şəkildə başa düşməyə imkan verir ki, kor-koranə qəbul edilən məsələlərin əsil mahiyyətinə maraq göstərmək, hamılıqla qəbul edilən

stereotipləri qəbul etmədən və ya onları cəmiyyətdə hakim olmayan qruplara qarşı istifadə etmədən auditoriyaya və informatorlara hörmət nümayiş etdirmək nə deməkdir.

Beynəlxalq "Plan" təşkilatının yuxarıda qeyd edilən hesabatı "Qlobal Cənub" regionunda yardıma ehtiyacı olan icmalar arasında "qadınların və qızların ilk sırada" olduğunu israrla bildirməyə əsas verir. Bu cür yardım bütövlükdə bu icmaya fayda verər, "ümumi" yardım tədbirləri isə adətən bu insanlara gedib çatmır. Belə hallarda "ümumi" ifadəsinin nə demək olduğu aydındır. Qızlar adətən sırada sonuncu olurlar. Onlar atalarından, qardaşlarından və ya analarından sonra yemək yeyirlər və əgər sonda onlara bir şey qalmırsa, deməli, bəxtləri gətirməyib. Qida və təhsil oğlanlar üçün əlçatan deyilsə, qızlar üçün, çətin ki, əlçatan olsun. Tənqidi mövqedə olan jurnalistlərin vəziyyəti də buna bənzərdir, bəlkə də tamamilə eynidir. Jurnalistlər bildirəndə ki, gender məsələləri barədə bilgilər əldə etmək üçün vaxt sərf etməyə dəyər, digər insanlar – istər onların həmkarları, istərsə də ictimaiyyətlə əlaqələr və reklam sahəsinin peşəkarları və ya sırası vətəndaşlar ənənələrin müdafiəsində dayanırlar. Jurnalistlər həm ictimai müzakirələrin gündəliyinə, həm də çərçivələrinə təsir göstərilir. Bəlkə o qədər də yerinə düşməyən metaforadan istifadə etsək, sarıbüllbül dağ-mədən işçiləri üçün nədirsə, gənc qadınlar və jurnalistlər də representativ demokratiya üçün odur: həmin quşların ölümü mədəndə öldürücü və partlayıcı qazların olduğu barədə dağ-mədən işçiləri üçün xəbərdarlıqdır. Sarıbüllbüllərin, yəni bizim nümunədə qadınların və jurnalistlərin vəziyyəti yaxşı olarsa, bizim də sağ qalmağ şansı yüksək olar.

4-cü fakt: Qadın hüquqları populist siyasətin əsirinə çevrilib

Üzərində düşünməli olduğumuz və gender məsələləri barədə məlumatlılığımızı artırmağa imkan verən tam fərqli, amma heç də sonuncu olmayan arqument *hazırda* ondan ibarətdir ki, qadınların vəziyyəti son zamanlar sağ təmayüllü populist partiyalar tərəfindən yenidən siyasiləşdirilir. Məsələn, Danimarka Xalq Partiyası (*Dansk Folkeparti*) və Hollandiya Azadlıq Partiyası (PVV) hicabdan qadınların istismarının rəmzi kimi istifadə edirlər. Bu partiyalar çıxışlarında "qadınları qurban qismində" önə çəkirlər ki, bu da əsil qadınların və qızların dözümlülüyünü və gücünü layiqincə qiymətləndirməmək deməkdir. Eyni zamanda, söhbət gender stereotiplərindən gedirsə, bu halda qurbanlar təkcə qadınlar və qızlar deyil, bütövlükdə cəmiyyətdir. Burada təhlükə altına düşən demokratiyadır və demokratiya hüququna ciddi yanaşmaq lazımdır. Gender stereotipləri ayrı-seçkiliyin bir formasıdır və ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ Avropa Şurası və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən dəstəklənən insan hüquqlarındandır.

İnsan hüquqları və ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası

14-cü maddə. Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

(http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf)

İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə

1-ci maddə

Bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Onların şüurları və vicdanları var və bir-birlərinə münasibətdə qardaşlıq ruhunda davranmalıdırlar.

2-ci maddə

Hər bir şəxs irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, dinindən, siyasi və digər əqidəsindən, milli və ya sosial mənşəyindən, əmlak, sosial mövqe və digər vəziyyətindən asılı olmayaraq bu Bəyannamədə elan olunmuş bütün hüquq və azadlıqlara malik olmalıdır.

7-ci maddə

Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdirlər və qanun tərəfindən bərabər müdafiə hüququna malikdirlər. Bütün insanlar bu Bəyannaməni pozan hər hansı ayrı-seçkilikdən və belə ayrı-seçkiliyə hər hansı cəhddən bərabər müdafiə olunmaq hüququna malikdirlər.

(<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=eng>)

5-ci fakt: Pornolaşdırma intizamlıq sistemidir

"Qurban" termini, əvvəlki bölmədə göstərildiyi kimi, o qədər də faydalı termin deyil. Bu termin qurbanın ümumən müdafiəsizliyini və zəifliyini nəzərdə tutur ki, bu da reallığa heç də yaxın deyil. Bundan başqa, söhbət gender stereotiplərindən gedirsə, burada həm qadınlar, həm də kişilər "qurbanlıqlar". Medianın əyləncə materiallarında və reklamlarında bədən görüntülərinin standartları baxımından açıq-aydın gənc və yaxşı formada olan bədənlərə üstünlük verilir və bu yanaşma mətbuatın böyük bir qisminə də aiddir. Üstəlik, belə görünür ki, media aparıcı və ya ifaçı qismində əsas rol malik olanların görünüşünün seksuallığını getdikcə daha ısrarla tələb edir. Bu, media tədqiqatçıların və tənqidçilərinin "pornolaşdırma" adlandırdığı amilin tərkib hissəsidir. Onların arqumentinə əsasən, gender stereotiplərinin daha az nəzərə çarpacağını gözləmək olmaz, çünki pornoqrafiya dəqiq müəyyən edilmiş əks rollardan asılıdır. Britaniya Daxili İşlər Nazirliyi üçün hazırladığı icmalda (2010) Linda Papadopoulos mədəniyyətin getdikcə daha çox seksuallaşmasından söz açır və hiperseksuallaşmanın və hipermaskulinləşmənin qızlar və oğlanlar üçün gündəlik problem olduğunu bildirir. Onlar hesab edirlər ki, "qaynar" və "seksual" olmaq onların uyğun gəlməli olduqları standartlardır.

Kommersiya mediasının ənənəsi seksual azadlıq söylərinin qisasını alıb və bu azadlığı təhrif edərək feministlərin qəbul etdiyi həddən də uzağa aparıb. Seksual azadlıq feminizmin ikinci dalğasının məqsədlərindən *biri* idi, digər məqsədlər arasında, məsələn, iqtisadi müstəqillik vardı. O vaxtdan bəri kommersiya mediası seksual olmanı və seksuallığın və çılpaqlığın açıq nümayişini azadlıq kimi və imkanların genişləndirilməsi kimi "təqdim edir". Bəziləri üçün bu belə ola bilər. Amma inanmaq çətindir ki, bütün qadınlar və kişilər daim özlərini seksual varlıq kimi göstərməyə can atırlar. Pornolaşdırma yarıçılpaq qadın bədənələrindən istifadə edən köhnə praktikanı genişləndirir və bu praktikadan, məsələn televiziya proqramlarını daha cəlbədicilik üçün istifadə edir və onu azadlıq və imkanların genişləndirilməsi ritorikası ilə əlaqələndirir, amma bu genişləndirilmə bikini geyinən və çox nadir hallarda danışmaq funksiyası həvalə olunan qızları əhatə edir. Belə ki, İtalyan ailə oyunu şoularını seyr etdikdə görmək olar ki, aparıcının "köməkçiləri" rolunda çıxış edən qadınlar seks-kluba daha çox uyğun olan geyimdə ortalıqda gəzişirlər. Həmçinin Serbiyanın "bulvar" qəzetlərinin nümunəsinə nəzər salarkən, İvana Kronyanın sözlərinə görə (2006), belə fikirləşmək olar ki, müzakirə mövzusu siyasət olduqda pornoqrafik imiclərdən istifadə edilməsi qadın hüquqlarına fayda gətirir. Yaxud "xarici görünüşün dəyişdirilməsi" üzərində qurulan, döşlərin daha da böyüməsi, biceps (qolun yuxarı hissəsi), sinə, qarın və omba əzələlərinin daha valehedici olması üçün implantlardan (bəziləri qadınlar üçün, digərləri kişilər üçün) istifadə edilməsini, qadınların və kişilərin "gücə sahib olması" üçün bədənələrini yenidən qurmasını televiziya ısrarla təbliğ edən realiti-şou proqramlarını götürə bilərik. Əgər istəsək, gecə proqramında kişi cinsiyyət orqanlarının böyüdülməsi prosedurlarını seyr edə və orada deyilənləri informasiya kimi qəbul edə bilərik. Elektron poçtumuza göndərilən spam (reklam xarakterli) məktublarda bizim hamımızı ən azı bu cür əməliyyata ehtiyacımız olub-olmadığını nəzərdən keçirməyə dəvət edir və əgər istəsək, bunun yeni ictimai standartlara çevrilmiş pornolaşdırmanın bir simptomu olduğunun fərqi varmıdan bu spamdan zəhlətökən reklam kimi imtina edə bilərik.

Eyni zamanda, qadın cinsiyyət orqanları "Playboy" jurnalındakı təsvirlərdə verilən işvəli görünüşə uyğun olmalıdır. Reallıqda yüngül pornoqrafik təsvirlərin Fotoşop proqramından istifadə edilməklə retuşlanması vasitəsilə bu gün qadın cinsiyyət orqanlarının qəbul edilən normaları

təqdim edilir. Burada söhbət ölçülərdən deyil, "səliqəlilikdən" gedir. Dünya ölkələrinin səhiyyə təşkilatları qadın cinsiyyət orqanlarının uclarının kəsilməsi praktikasına qarşı mübarizə apardıqları halda, nə qədər qərribə olsa da, imkanı çatan qadınlar uşaqlıq yolunun daraldılması və cinsiyyət dodaqlarının "cavanlaşdırılması" əməliyyatını etdirirlər. Hollandiyalı sənədli film rejissoru xanım Sanni Berqman bunu özünün "*Beperkt houdbaar*" filmində (bu ifadə hərfi tərcümədə "*İstifadə müddəti bitmiş*" mənasını verir. Hələ də aktiv olan bu sayta daxil ol: www.beperkthoudbaar.info, həmçinin bu filmə bax: "İnsanlar seks sənayesinə qarşı", VPRO, 2007) sübutlarla təsdiqləyir və "Seksın işıq salınan tərəfi" adlı filmində (VPRO, 2011) Qərbin pornolaşdırmaya uğratdığı media mədəniyyətinə dair şərhlərini bildirir və mədəni ənənələr tərəfindən bədən formalarının qiymətləndirilməsinin alternativ formalarını nümayiş etdirir. Bu məsələlərə 2009-cu ildə Lorella Zanardo tərəfindən çəkilmiş "*Il Corpo delle donne*" ("*Qadın bədəni*") adlı italyan sənədli filmində də toxunulur. Bu film İtaliyada qadın qrupları arasında böyük uğur qazandı və bir çox dillərə tərcümə olundu. 2010-cu ildə Zanardo eyni adlı kitab nəşr etdi. Həmçinin "*Corpo delle donne*" bloqu da vardır (<http://www.ilcorpodelledonne.net/>), orada digər materiallarla yanaşı bu sənədli filmə də baxmaq olar.

Bədənin forması, çəkisi və cavanlığı intizamlılıq və normallıq məsələləridir. Artıq çəki açıq-aydın əhəmiyyətli iqtisadi xərcləri özündə ehtiva edən ictimai səhiyyə problemi sayılmaqla yanaşı, həm də ictimai media mədəniyyətində yayılmış müxtəlif kommersion praktikalarının və intizamlılıq ənənələrinin tərkib hissəsidir. Bədənin "köklüyünə" və ətinin "sallanmasına" tənbelliyin və hər hansı məqsədin olmamasının əlamətləri kimi baxılır (Bordo, 2003), cavanlıq isə müvəqqəti hal kimi deyil, nail olunmalı keyfiyyət kimi qəbul edilir. Avropa cəmiyyətləri insana xarici görünüşünə görə qiymət verir və nail olunması mümkün olmayan standartdan hər hansı kənarlaşma baş verdikdə bundan status-kvoya etiraz edənləri simvolik olaraq cəzalandırmaq üçün istifadə edirlər. Daha konkret desək, bütün siyasətçilər onları gülüş hədəfinə çevirmək üçün sifətləri və ya bədənləri məsxərəyə qoyulmaqla öz satira paylarını aldıkları halda, rəhbər vəzifələr tutan qadın siyasətçilər kişi siyasətçilərlə müqayisədə bədənlərinin çəkisini daha seksual formaya salmaqla daim azaltmağa daha çox diqqət yetirməlidirlər (müqayisə üçün bax: van Zoonen, 2006). Pornolaşdırmanın və seksuallıq və gender məsələlərinin kommersionlaşdırılmasının yeganə cavabı onların kökündə dayanan fərziyyələri şübhə altına almaq və bu məsələlərə məhz olduqları kimi, yəni intizamlılıq sistemi kimi baxmaqdır. Qeyri-ixtiyari gender stereotipləri onun tərkib hissəsidir.

"Şovinst qadın donuzlar"

"Bu ədəbsiz döş və baldırlar dünyası bizim nə qədər uzağa getdiyimizi göstərir. Yeni vulqar mədəniyyətdə qadınların şirnikləndirici dərəcədə seksual olmaq azadlığı həqiqi azadlığın yerini zəbt edib", – deyər Ariel Levi "Qurdian" qəzetində bildirib (cümə, 17 fevral 2006-cı il).

... Qadınların azad edilməsi və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi qadınlara tətbiq edilən məhdudiyətlərin ləğv edilməsi üçün və bərabərlik tələb etmək üçün vaxtı ilə feministlərin istifadə etməyə başladıkları terminlərdir. Biz bu sözləri təhrif etmişik. Şirnikləndirici dərəcədə seksual olmaq və ya nizam-intizamsız olmaq azadlığı əslində azad olmaq üçün yetərli deyil; bu həm də diqqət yetirilməyə layiq olan yeganə "qadın məsələsi" deyil. Hətta seksual sahədə də biz azad deyilik. Biz sadəcə olaraq yeni normanı, oynayacağımız yeni rolu qəbul etmişik: güclü kişi, iri döşlü qadın. Digər seçimlər də var. Əgər biz həqiqətən seksual baxımdan azad olmaq istəyiriksə, insan arzuları qədər geniş çeşidli müxtəlif seçimlərə imkan yaratmalıyıq. Biz populyar mədəniyyətin seksuallıq kimi təşviq etdiyi şeyləri yamsılamaqdansa, özümüz özümüzlə imkan yaratmalıyıq ki, seksdən nə istədiyimizi anlaya bilək. Seksual azadlıq məhz budur.

Əgər biz seksual və məzəli, bacarıqlı və ağıllı olduğumuzu düşünsəydik, özümüzdən başqa kimə desən bənzəmək istəməzdik, yəni striptiz göstərənlər və ya kişilər və yaxud da hər hansı digər insanlar kimi olmaq istəməzdik. Bu asan olmayacaq, amma bunun mükafatları "Şovinst qadın donuzların" çox istədiyi və qadınların layiq olduğu şeylər olacaq: azadlıq və güc.

Ariel Levi "*Nyu-York*" jurnalının eksperti və "*Şovinst qadın donuzlar: Qadınlar və vulqar mədəniyyətin yüksəlişi*" kitabının müəllifidir.

(<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/17/gender.comment>)

Levi öz şərhlərini Amerika Birləşmiş Ştatlarından təqdim edir. Eyni arqumenti avropalı şərhçilər də irəli sürürlər. Rozalin Gill eyni fikirlər irəli sürür ([http://eprints.lse.ac.uk/2449/1/Postfeminist_media_culture_\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/2449/1/Postfeminist_media_culture_(LSERO).pdf)), Angela Makrobbi də "Feminizmin nəticələri" (2009) kitabında oxşar rəylər bildirir. Əlavə jurnalist baxışları üçün Nataşa Uolterin 2010-cu ildə çap olunmuş "Canlı kukllar: Cinsiyətçiliyin qayıdışı" kitabına bax (<http://www.guardian.co.uk/lifeandstyle/2010/jan/25/natasha-walter-feminism-sexism-return>).

6-cı fakt: Bəzi stereotiplərin cinsiyətçi olmasına baxmayaraq, stereotiplər cinsiyətçiliklə eyni şey deyil, faktların sistemətik olaraq yanlış təqdim edilməsidir

Stereotipləri rəhbər tutmaq asandır, onlar geniş yayılmış gözləntilərə uyğun gəlir. Stereotiplərin istifadə sahəsi gündəlik praktikadır. Stereotiplər cinsiyətçi formatın və ya imicin təsadüfi istifadəsi *deyil*. Onlar kiminsə zarafatı *deyil*. Stereotiplər kişilərin qadınlara münasibətdə etdikləri bir şey *deyil*. Stereotiplərdən media işçilərinin əksəriyyəti, istər kişilər, istərsə də qadınlar istifadə edir. Stereotiplər müəyyən xüsusiyyətlərin sistemətik və ardıcıl olaraq müəyyən qrupa aid edilməsi və ya müəyyən keyfiyyətlərin inkar edilməsidir. Stereotiplər güclü qrupların lehinə işləyir, amma daha az gücə malik olan və ya marginallaşan qruplar tərəfindən çox zaman zarafat və yumor vasitəsilə əks-strategiya kimi istifadə edilə bilər. Bütün bu hallarda stereotiplər qrupların ayrı-ayrı üzvlərini öz seçimlərinə uyğun olaraq davranmaq hüququndan məhrum edir, fərdləri çərçivədən kənara çıxdıqlarına, yaxud qaynana barəsindəki məşhur zarafatlarda olduğu kimi, sadəcə təsir imkanlarına malik vəzifədə olduqlarına görə cəzalandırır. Qadın olaraq nüfuzlu siyasi vəzifə tutmanın "anormallığın" səbəbi açıq-aydın ondan ibarətdir ki, bu, sadəcə olaraq bəzilərinin qıcıqlandırır, həyatın "təbii" hal kimi qəbul edilən axarını pozur. Təbii hal qadınların evdə, kişilərin isə "evdən kənardadır", ictimai sahədə olmasıdır. Bu cür stereotiplər fərdlərin istədikləri kimi olmaq hüquqlarını məhdudlaşdırır.

Stereotiplərin ən yaxşı nümunələrindən bəziləri qadınlarla əlaqədardır: qadınlar barədə rəylər onların seksual baxımdan əlçatan olması və ya olmaması ilə məhdudlaşır; qadınlar ailə mühitində söhbət zamanı professional nüfuzlarını inkar edirlər; qadınların rəyi ekspert rəyi kimi deyil, "qadın" rəyi kimi soruşulur. Kişilər də stereotiplərlə üzləşirlər və bu onlara da zərər yetirir. Ailəsinin qayğısına qalmaq üçün karyerasını başa vuran peşəkar idmançı? Bu necə də qəribə səslənir? Bu konkret nümunə "Gender məsələlərinin tədqiqi" (*Screening Gender*) adlı audiovizual təlim vəsaitinin "Hələ gəlib çatmamışıq?" adlı bölməsinə daxil edilib (vəsait 2000-ci ildə ictimai yayım təşkilatları YLE, NOS, NRK, SVT, ZDF və DR tərəfindən hazırlanıb). Velosiped yarışının sonunda Hollandiyanın yaşlı idman jurnalisti Cin Nelissen (*Jean Nelissen*) qalib Rudi Kemnadan müsahibə alır. "Peşəkarların yarışlarına qatılmaq planın varmı?". "Xeyr", – deyər velosipedçi cavab verir. O, "evdədir". "Mən ev işləri ilə məşğul oluram və bir az da velosiped sürürəm". "Yəni yemək hazırlayırsan? (...) Həm də evdə təmizlik işləri görürsən?". Nelissen bu sualları təəccüblə verir. Studiyada proqramı davam etdirən aparıcı yumşaq zarafatla bildirir ki, veteran həmkarı "kişilərin də yemək bişirdiyini və təmizlik işləri gördüyünü ilk dəfə eşidir".

Bu nümunədə peşəkar idmançı ilə müsahibə aparan şəxsin müsahibəsindən dərhal sonra proqramın aparıcısı onu yüngül ironiya ilə məzəmmət edir. Amma əksər hallarda gündəlik xəbərlərdə stereotiplərin hədəfi qadınlar olur və bu stereotiplər heç vaxt sual altına alınmır. Standartların bu cür sorğu-sualsız qəbul edilməsi və imiclərin kor-koranə qəbul edilməsi qeyri-bərabər status-kvonun saxlanmasına şərait yaradır.

7-ci fakt: Bu ki qızıdır! Jurnalistlərin məlumatlarına görə, qadınlar nəsə edəndə bu, təəccüblə qarşılanır

Yarım əsr əvvəl, feminizmin ikinci dalğasının ardınca "... ilk qadın" mövzusunda məqalələr və sənədli filmlər hazırlamaq normal məntiqə uyğun idi. İlk həkim, pilot, nazir qadınların vəzifə tutması üçün stereotip imiclərə görə uzun vaxt lazım gəldi. O vaxtdan etibarən müəyyən vəzifəni tutan, müəyyən funksiyaları yerinə yetirən və ya möhtəşəm nəticələr əldə edən şəxsin qadın olduğunu şərh etməyə normal məntiqə görə getdikcə daha az ehtiyac duyulur. 2005-ci ilin noyabr ayında Angela Merkel Almaniyada ilk qadın kansler olarkən Almanyanın kütləvi tirajlı "Bild" (ingilis dilində) bulvar nəşrinin baş səhifəsi "Miss Almaniya!" başlığı ilə verildi. "Bu ki qızıdır" ("*Es ist ein Mädchen*") deyə sol təmayüllü "Tagestunq" ("*Die Tageszeitung*") qəzeti qeyd etdi. Bu, Avropa və hətta dünya arenasında önəmli bir yeni liderin peyda olması barədə məlumat verməyin maraqlı bir üsulu idi (Mənbə: *Siyasətin portreti: Gender və televiziya mövzusunda təlim vəsaiti*, 2006-cı il, səh. 5).

Aydın məsələdir ki, qadınların hansısa işi nə dərəcədə yaxşı yerinə yetirdiyinə diqqət yetirmək kontekstdən asılı olaraq yaxşı və ya pis ola bilər. Təbii ki, gender problemlərinə yanaşma tərzi də önəmlidir. Məsələn, icraçı direktorun, müdirin və ya baş direktorun (BD) qadın olduğunu bilmək, bu postlarda onların hələ də azlıqda olduğunu nəzərə alsaq, oxuculara maraqlı görünə bilər. Əlbəttə, güclü jurnalistika icraçı direktorun qadın olması faktını təqdim etmək üçün bu fakta birbaşa toxunmaq daha münasib yollar tapa bilər. Bunun üçün onun adını və soyadını bildirmək və ya materiala onun şəklini əlavə etmək kifayət edər. Eynilə, çox vaxt idman sahəsində də hər hansı idman növünü "qadın" idman növü kimi xüsusi vurğulamaq tamamilə lüzumsuzdur. Bu yalnız izləyicilər üçün xəbərdarlıq rolunu oynaya bilər ki, bu yarışlardan çox şey gözləməsinlər. Lakin ümumən idman növü kimi "qadın futbolu" ifadəsi işlənirsə, bu, normaldır, amma bu fakt xüsusi qabardılmamalıdır. Yaxud "bu cür oyun qadın futbolu üçün həqiqətən çox yaxşı idi" ifadəsi də bu qəbildəndir. Xəbərlərin işıqlandırılmasında "qızıl qayda" ondan ibarətdir ki, ucundan tutub ucuzluğa getməyəsən və gender amilinin vurğulanması sağlam məntiqdən kənar olan qərəzli fikirlərə və ya stereotiplərə əsaslanmasın.

II hissə: Güclü cəhətlər

Məsuliyyətli jurnalistikanı gücləndirməklə gender stereotipini dəf etmək

1-ci güclü cəhət: Jurnalistlər hər şeylə maraqlanandirlar

Jurnalistika sərbəst peşədir: jurnalist olmaq üçün sertifikat və ya diplom lazım deyil. Bu, ifadə azadlığına uyğundur. Jurnalist fəaliyyətinin cəmiyyət üçün mümkün nəticələrini nəzərə alsaq, jurnalistika dünyada ən yaxşı özünü-tənzimləyən peşələrdən biridir. 1950-ci illərdə Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyası (BJF) tərəfindən "Jurnalistlərin davranış prinsipləri haqqında bəyannamə" (bu bəyannamə həmçinin "Bordo kodeksi" adlanır) hazırlanıb və o vaxtdan bəri bu bəyannamə, digər səbəblərlə yanaşı, yeni media növlərinin və formatlarının əhatə olunmasına imkan yaratmaq üçün yerli səviyyələrdə yenilənib. Bəyannamədə deyilir ki, müxtəlif formalarda təzahür edən media sahəsində məsuliyyətli jurnalistika demokratik cəmiyyətlər üçün son dərəcə vacibdir. Məlumatlı vətəndaşlar və ideyaların sərbəst mübadiləsi olmadan bu cür cəmiyyətlər fəaliyyət göstərə bilməzlər. Açıq cəmiyyətlərdə jurnalistlər xəbərləri toplamaq azadlığı hüququna malikdirlər və xəbərləri həqiqətə uyğun, müstəqil, ədalətli, açıq və qərəzsiz şəkildə təqdim etmək vəzifəsi daşıyırlar.

Jurnalistlərin statusu və jurnalist etikası: BJJ-in prinsipləri

1.2. BJJ hesab edir ki, demokratiya bütün dünyada ifadə azadlığının və sosial ədalətin genişlənməsindən asılıdır. BJJ israrla bildirir ki, demokratiya medianın demokratik cəmiyyətdə xüsusi və konkret rolunun dərk edilməsindən asılıdır.

Jurnalistlərin davranış prinsipləri haqqında BJJ-in bəyannaməsi

7. Jurnalist media vasitəsilə yayılan ayrı-seçkiliyə çağırışın daşdığı təhlükədən xəbərdar olmalı və digər əlamətlərlə yanaşı, irq, cins, seksual oriyentasiya, dil, din, siyasi və ya digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə əlamətlərinə əsaslanan ayrı-seçkiliyi, hətta bilməyərəkdən belə, stimullaşdırmaqdan çəkinməlidir.

Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyası (<http://www.ifi.org/en/articles/status-of-journalists-and-journalism-ethics-ifi-principles>), 5 may 2003-cü il.

(Həmçinin <http://www.villamedia.nl/dossiers/journalistieke-codes/code-voor-de-journalistiek/> saytına və davranış qaydalarına dair digər sənədlərə bax).

Jurnalistikanın keyfiyyəti jurnalistin məlumat toplamaq azadlığında deyil, hər şeyə sonsuz maraq göstərməsində və instinktiv olaraq ilk təəssürlərə inanmamasındadır. Jurnalistika hər şeyi bilmək istəyi ilə və cəmiyyətin keşikçisi instinkti ilə səciyyələnir. İstənilən hakimiyyət nəzarətsiz buraxılıqda korlanır. Buna görə də, jurnalistlərin hər şeylə maraqlanması çox böyük gücdür. Hər şeylə maraqlanmaq yaxşı jurnalisti suallara asan cavablar axtarmamağa, şüurlu surətdə dərinlərə getməyə sövq edir. "Fakt" kimi təqdim edilənlər heç də həmişə fakt olmur.

Faktların mötəbərlik dərəcəsi tələb olunandan az ola bilər. Akademik tədqiqatların nəticələri mütəmadi olaraq göstərir ki, bizim doğru hesab etdiyimiz şey əslində bir qədər fərqlidir. Media işçilərinə də, digər qeyri-peşəkar şəxslər kimi, mövcud "fakt" mümkün olan ən yaxşı versiyada təqdim olunur. Bu halda faktın əsasını anlamaq lazım gəlir: məsələn, statistik məlumatlarda kişilərlə qadınların əldə etdiyi nəticələr və aralarındakı fərqlər "orta hesabla" göstərilir. Buna görə də, statistik faktlar fərd bəzəsində heç nə demir, çünki onlar "əhali qrupları" adlandırılan toplum

barəsindədir. Bu mənada tamamilə doğrudur ki, orta hesabla qadınların gücü kişilərə nisbətən daha azdır. Amma qadınların "zəif cins" adlandırılması daha geniş çalarlara malikdir. Bu ifadənin "faktlarla" heç bir əlaqəsi yoxdur, o, qadınları ictimai həyatdan kənarlaşdırmaq və ya nəzarətdə saxlamaq və yaxud müəyyən sosial mövqelərə yönləndirmək üçün faktların necə istifadə edilə biləcəyinə və istifadə edildiyinə aiddir.

Ən populyar mif

Tarixə qədərki kişi haqqında formalaşmış stereotipləri şübhə altına almaq üçün arxeoloqların əsası var. Ola bilsin ki, o heç də bizim düşünmək istədiyimiz kimi cəsur ovçu olmayıb. Əksinə, yeni sübutlar göstərir ki, tarixə qədərki qadın gəzib-dolaşmış və ovla məşğul olub. Tarixə qədərki kişinin "fövqəladə gücə malik" ("supermaço") olması ideyası 20-ci əsrin arxeoloqları tərəfindən şübhə altına alınsa da, kişi və qadın davranışlarını izah etmək üçün populyar bir mifə çevrilib. Stronsium əsasında arxeoloji qalıqların yaşının öyrənilməsinin yeni metodu göstərdi ki, qadınlar evdən kənarında gəzib-dolaşmış, kişilər isə bu zaman evdə qalıblar.

İnsanların qədim kişi əcdadları evdə qalır, qadınlar isə evdən kənarında gəzib-dolaşırdılar
Cennifer Viqas (çərşənbə, 1 iyun 2011-ci il, 01:00), "*Discovery News*"

"Təbiət" (*Nature*) jurnalının yeni buraxılışında deyildiyinə görə, təxminən 1,7-2,7 milyon il əvvəl yaşamış qədim insan növlərinə mənsub kişilər evdə oturur, eyni növlərə mənsub qadınlar isə evdən kənarında gəzib-dolaşırdılar. Bu tapıntı belə güman etməyə əsas verir ki, bu gün evdə oturmağa meylli olan kişilərin bu həyat tərzini seçməsi genetik meyllilikdən irəli gələ bilər, həmçinin insanlar arasındakı digər bir nümunə, yəni qadınların gəzib-dolaşmağa meylli olması şimpanzelərin və bonoboların həyat tərzini özündə əks etdirə bilər. Primatların iki digər təmsilçisi olan bu heyvanlarda da erkəklər "evdə" qalır, dişilər isə "evdən" kənarında gəzib-dolaşırlar.

"İstənilən primat toplumunda erkəklər, dişilər və ya hər iki cinsin bəzi təmsilçiləri nəticə etibarlı ilə doğma toplumlarını tərk edir və başqa bir toplumun tərkibinə daxil olur və ya yeni toplum formalaşdırırlar", – deyər Kolorado Universitetinin antropologiya fakültəsinin adyunkt-professoru Sandi Koplend "*Discovery News*"a bildirdi. "Bunun mühüm səbəblərindən biri inbridinqin (qan qohumlarının cütləşməsinin) qarşısını almaqdır". Tədqiqat üçün Koplend və onun kollektivi həm Afrika avstralopiteklərinin (*Australopithecus africanus*), həm də cüssəli parantropaların (*Parantropus robustus*) fərdlərindən götürülmüş 19 dişini analiz etdilər. İnsanların bu qədim qohumları fərqli dövrlərdə, amma iki qonşu ərazidə, Cənubi Afrikanın mağara sistemlərində – Sterkfonteyn və Svartkansda yaşayıblar.

Tədqiqatçılar "lazer ablyasiyası" adlandırılan metoddan istifadə etdilər, bu metod dişləri lazerlə ölçərək stronsium metalının elementlərinin izotop nisbətərini müəyyənləşdirir. Unikal stronsium siqnalları qranit və qumdaşı kimi xüsusi geoloji substratlarla əlaqələndirilir və beləliklə "stronsiumun izotop nisbətləri bu hominidlərin hansı qidaları yediklərini birbaşa göstərir, bu isə öz növbəsində yerli geologiya barədə informasiyanı özündə əks etdirir", – deyər Koplend izah etdi. Stronsiumun "izləri" insanların azı dişlərində, güman ki, təxminən 8 və ya 9 yaşlarında peyda olur. Ölçmələr göstərdi ki, kişilər bir qayda olaraq evdən çox uzağa getməyiblər. Digər tərəfdən, qadınların əksəriyyəti doğulduqları yerdən başqa yerə yollanıblar.

Koplend dedi ki, "ola bilsin qadın hominidlər onlarla qohum olmayan kişilərlə cütləşmək üçün doğma qruplarını tərk etməyi qərara alıblar, bunun dolayı nəticəsi olaraq kişilər doğma qruplarını tərk etməməyə üstünlük veriblər". Amma o əlavə etdi ki: "Qadın hominidlərin öz könüllü iradəsi ilə hərəkət etməməsi ehtimalını istisna edə bilmərik, çünki müasir insan

cəmiyyətində qadınların qaçırılması halları məlumdur, şimpanzelərdə bu nadir hallarda, pavianlar ailəsinə mənsub hamadırillərdə isə tez-tez baş verir".

Şimpanzelərin həqiqətən diş fərdləri öz doğma toplumlarından kənarlaşdırdıqları və onlar toplumu tərk etməkdən imtina etdikdə onlara hücum etdikləri müşahidə olunub. İnsanların əcdadları arasında da belə halların baş verib-vermədiyini bəlli deyil. Lakin qənaətlər belə düşünməyə əsas verir ki, əcdadlarımız bugünkü qorillaların yaşadığı kimi, yəni erkək fərdlərin dişiləri "hərəmxanada" qoyaraq bayır-bacaqda gəzib-dolaşdıqları formada yaşamayıblar. Lakin insanların kişi cinsinə mənsub əcdadlarının kənar yerlərə çıxıb dolaşmamaları o demək deyil ki, onlar uşaq böyütməyə kömək ediblər. Fərdlərin doğma yerdən kənara çıxmalarının eyni nümunələrini nümayiş etdirən şimpanzelərdə elə erkək fərdlər var ki, "evdə" qalır, "amma balalara qulluq edilməsində iştirak etmirlər", – deyər Kopland bildirir.

Digər mümkün nəticə isə ondan ibarətdir ki, insanlarda iki ayaq üstə yerimə funksiyası dayaq-hərəkət sisteminin təkmilləşməsi səbəbindən deyil, başqa səbəblərdən meydana çıxıb. "Əgər kimsə gəldiyimiz nəticələri kişi avstralopiteklerin uzaq məsafələrə nadir hallarda yollandığını göstərən nəticələr kimi şərh etsə, o zaman bu insanların enerjisinin bipedalizmə (iki ayaq üstə yeriməyə) keçid üçün kifayət edəcək qədər çox olması təəccüb doğuracaqdır", – deyər həmmüəllif Matt Sponhaymer izah edir.

San-Diyeqodakı Kaliforniya Universitetinin antropoloqu Marqaret Şöninger "Təbiət" sənədində yeni tapıntılarla bağlı şərh yazıb. Şöninger qadınların öz toplumlarından ayrılmasının Kopland tərəfindən izah edilən səbəblərini təkrarlayaraq söyləyir ki, "bu, inbriding səbəbindən ortaya çıxma biləcək potensial genetik problemləri aradan qaldırır". Yeni tədqiqata və əvvəlki qənaətlərə əsaslanaraq, o, "*Discovery News*"a dedi ki, biz indi bilirik ki, avstralopiteklər kiçik ərazi diapazonunda yaşayıblar, nisbətən oturaq həyat sürüblər (ola bilsin qadınlar çox da uzaq yerlərə yollanmayıblar) və "iri yırtıcı heyvanların bol olduğu yerlərdə yaşayıblar".

Ən məşhur təmsilçisi efiofiyalı "Lyusi" olan Afrika avstralopiteklerinden danışarkən o dedi ki, "bu, qərribə bir meymunabənzər primatdır" və xatırladı ki, onunla bağlı bir sıra suallar qalır, məsələn, o, yeməyi oturmuş haldamı yeyirdi? Sponhaymer də razılaşıır ki, mühüm suallar qalır. "Bu araşdırma onun nümunəsidir ki, bəzən bəxtimiz gətirdikdə köhnə sümüklərin və dişlərin öz sirlərindən bəzilərini bizə açmalarına nail ola bilirik", – deyər o bildirdi. "Mən şübhə etmirəm ki, biz getdikcə daha yaxşı nəticələrə nail olacaq və daha az materialdan daha çox şeylər əldə edəcəyik, amma qarşımızda hələ uzun yol var. Əcdadlarımızın barəsində çox şeylər hələ sirr olaraq qalır".

"Discovery News" – İnsanların qədim kişi əcdadları evdə qalır, qadınlar isə evdən kənarında gəzib-dolaşırdılar (iyun 2011-ci il)

"Discovery News" bu qənaətlər barədə şərh bildirmək üçün bu sahənin digər mütəxəssislərini tapdığı halda, "*Daily Mail*" açıq-aydın əlində komik bir material olduğunu hesab etdi və digər bir stereotipləri təqdim etdi:

Alimlər iddia edirlər ki, qadınlar milyon illərlə evdə hökmran olublar

Pol Harris və Fiona Makrey, "*Daily Mail*", son yenilənmə: 1 iyun 2011-ci il, 22:03

Tədqiqata əsasən, "alfa mağara qadınları" düzənliklərdə gəzib-dolaşır, kişilər isə evdə qalırdılar. Ola bilsin ki, alimlər Rakel Velçdən tutmuş Vilma Flintstouna qədər bütün qadınların şübhələrini təsdiqləyiblər. Hətta tarixə qədərki dövrdə də insanların qadın əcdadları

"evin" əsil sahibi olublar.

Tədqiqat bunu təsdiqləyən sübut əldə edib ki, "alfa mağara qadınları" düzənliklərdə gəzib-dolaşır və evdə hökmranlıq edir, kişilər isə evdə qalırdılar. Bu kəşf mağara dövrü kişilərinin cinslər arasındakı münasibətlərdə aqressiv və amansız işgüzar insanlar olduğu barədə düşüncələri şübhə altına ala bilər. Bu həm də maraq doğuran belə bir ehtimalı ortaya çıxarır ki, cizgi filmində Fred Flintstounun cinsi tərəf-müqabili Vilmanın "ayaqaltısı" olması həqiqətən yer üzündə yüzilliklər öncəki həyatı əks etdirir. "Eramızdan milyon il əvvəl" filminin qadın qəhrəmanı, bikini geymiş Raket Velç isə, ola bilsin ki, filmdə özünün həyatdakı rolunu oynayıb.

Tədqiqat göstərir ki, "alfa mağara qadını" kişi tərəf-müqabilindən daha çox gəzib-dolaşır. Ola bilsin ki, o, kefi haraya istəyibsə sərbəst surətdə oraya da gedib və bu, əgər belə demək mümkündürsə, oğlanın qızın başına vurub onu saçlarından sürüyə-sürüyə evə apardığı barədə populyar təsəvvürləri alt-üst edir. Amma belə görünür ki, həmin dövrlərdən sonra, 1,7 milyon ildən 2,4 milyon ilədək bundan öncə insan növünün təkamülündə nəşə baş verib. Bir neçə minillik keçməlidir ki, qadınların altmışıncı illərdəki hay-küylü azadlıq hərəkatı bərpa olunsun.

"Təbiət" jurnalında ətraflı şəkildə təqdim edilən rəylər Oksford Universitetinin tədqiqatçılarından və beynəlxalq alimlər qrupunun gəldiyi qənaətlərdir. Onlar lazer şüalarından və qabaqcıl texnologiyalardan istifadə edərək Cənubi Afrikada bir-birindən bir mil məsafədə olan mağara sistemlərində tapılmış daşlaşmış dişlərdəki mina təbəqəsini analiz ediblər. Kollektiv bunu "köhnə sümükləri danışdırmağın yollarını tapmaq" kimi təqdim edib. Oksford Universitetinin professoru Culiya Li-Torp kişilərlə qadınlar arasındakı bu fərqi "tamamilə gözənilməz" olduğunu söyləyib. Onun komandası Svartkrans mağarasından olan 11 cüssəli parantropların (*Parantropus robustus*) köpək dişində və üçüncü azı dişində (onlar təxminən səkkiz yaşda formalaşır), eləcə də qonşuluqdakı Sterkfonteyn mağarasında, Yohannesburqdan təxminən 50 km şimal-qərbdə yaşamış Afrika avstralopiteklərinin (*Australopithecus africanus*) dişlərində izotopların nisbətlerini ölçüb.

"Daily Mail" (Birləşmiş Krallıq) – Qadınlar milyon illərlə evdə hökmran olublar

Hər iki xəbər materialı Sandi Koplandın tədqiqat işi və tədqiqatın "Təbiət" jurnalında dərc edilmiş nəticələri barəsindədir (474-cü buraxılış (səh. 76-78), 1 iyun 2011-ci il).

2-ci güclü cəhət: Jurnalistlər dünyada ən açıq fikirliliyi və öyrənməyə ən çox maraq göstərən kişi və qadınlardır

"Hörmət" termini boş bir şeyə çevrilib. Hər kəs hörmətə layiq olduğunu iddia edir. Ona həm də güc, təhdid ifadə edən termin kimi baxmaq olar. Amma hörmət gender stereotipləri ilə və digər stereotiplərlə mübarizədə köhnə bir üsul kimi önəmlidir. Açıq fikirlilik mövqeyindən yanaşdıqda, siz fərd olaraq necə davranmalı olduğunuzu başqalarının qoyduqları standartlar əsasında deyil, özünüz müəyyənləşdirmək hüququna malik olduğunuzu iddia edirsiniz. Belə bir "açıqlıq" mövqeyi başqalarının da sərbəst seçim etmələrinə imkan yaradır. Sərbəst seçim etmək hüququ əsil reallıqda olduğundan asan səslənir. Bugünkü çoxmədəniyyətli qloballaşmış cəmiyyətlərdə ictimai yerlərdə başqalarını diqqətlə seyr etməyi (ya da digər insanlar tərəfindən diqqətlə seyr edilməyi) qəbul etməyən "şəhər" davranış qaydaları istər nə iləsə maraqlanmaq, istərsə də başqasının seçiminə hörmət etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Gündəlik həyatda təhlükələri cəld qiymətləndirməyimizin zəruriliyi qeyri-adi hal deyil: mən avtobusda bu yerə otura bilərəmmi, yaxud burada qorxulu insanlar varmı? Biz çox zaman təmasa girməkdən çəkinirik. Stereotiplər

"şəhərdə salamat qalmanın" tərkib hissəsidir. Onlar bizdə belə bir düşüncə yaradır ki, biz ilk baxışdan qarşımızdakının kim olduğunu bilirik.

Yaxşı jurnalistika bunun həqiqət olmadığını bilməkdir, təmasa girmək cəsarətini özündə tapmaqdır, köhnəfikirliliyə və qərəzli təsəvvürlərə yol verməməkdir, bunda məqsəd əşya və hadisələrin görüldüyündən fərqli ola biləcəyini düşünməyə imkan yaratmaqdır. Yaxşı jurnalistika tələsik mühakimə yürütməyi qəbul etmir. Əksinə, yaxşı jurnalistika açıq fikirli olmağı (rəy və fikirlərə açıq olmağı) tələb edir. Jurnalistlər hadisələrə məhdud prizmadan baxmaqdan, zəkali insan və müşahidəçi gözü ilə baxmalıdırlar. Bütövlükdə jurnalistika mənbələrin araşdırılmasının və yoxlanılmasının zəruriliyi ehtimalının qəbul olunmasını tələb edir. Nəticə etibarı ilə, hazırda nəyə görə güclü ictimai jurnalistikaya ehtiyac duymağımız məsələsinə qayıtsaq, deməliyə ki, "sərhədin" o biri tərəfində çalışan çoxlu sayda media işçisi vardır. İctimaiyyətlə əlaqələri və reklam fəaliyyətlərini həyata keçirənlər məlumatları yoxlamayan vətəndaşlara və istehlakçılara üstünlük verirlər, onlar istəyirlər ki, iddia etdikləri hər bir şeyə biz inanaq. Jurnalistika isə bunun əksini edir: jurnalistlər hər bir şeyə sadəlövhəsinə inanmaq və ya inanmamaqla məşğul olurlar, onlar hər şeyi yoxlayır və bu yoxlamaların sübutunu təqdim edirlər. Nəticə etibarı ilə, maraqların həmişə üst-üstə düşməsinin mümkünsüzlüyü ehtimalını bir kənara qoysaq, faktların yoxlanılması və araşdırma aparılması demokratiyanı daha da möhkəmləndirən və zərbələrə davam gətirməyə imkan yaradan amillərdir. Açıq fikirliliyin və hər şeylə maraqlanmanın önəmli olmasını qəbul etməsək, jurnalistikanın heç bir mənası olmaz.

Anil Ramdas (hollandiyalı jurnalist və mədəniyyət tənqidçisi): "İrqiçilik yaxşı davranış tərzinin olmamasıdır. Başqa insanlarda qərəzli fikirlərin olub-olmaması, əgər bu fikirlər onların davranışına təsir göstərmirsə, mənim üçün maraqlı deyil" ("Şəxsi ünsiyyət").

3-cü güclü cəhət: Jurnalistika refleksiv peşədir

Bir çox peşələrdə həmkarlara öz rəyini bildirmək və onların rəyini almaq o qədər də geniş yayılmayıb. İş yükünün və ya peşə ənənəsinin təzyiqləri bunun baş verməsinə mane olur. Jurnalistika sahəsində bu baxımdan vəziyyət xeyli yaxşıdır. Jurnalılar buraxan və saytları olan güclü milli federasiyalar və birliklər var. Onların buraxılışlarında gender və cinsiyyətçilik məsələləri, habelə (qeyri-ixtiyari) stereotiplər məsələsi işıqlandırılır. Belçikanın peşə jurnalı "Jurnalist" 2010-cu ilin noyabr ayında cinslərin rollarına dair silsilə materiallar dərc etməyə başladı və digər məsələlərlə yanaşı, gender problemlərinə həsr olunan jurnalın buraxılması məsələsinə araşdırdı. O həmçinin qadın ekspertləri necə tapmaq barədə bir sıra təkliflər təqdim etdi. Hollandiyanın *Villamedia* saytı sosial şəbəkədəki səhifəsində qaçqın düşərgələrində seksual zorakılıq və gender siyasəti mövzusunda müzakirə üçün məqalə yerləşdirdi (sentyabr 2011). Jurnalistika məsələlərinə həsr olunan həftəlik "*De Journalist*" nəşri gender stereotiplərinə aktual məsələ kimi baxır və tez-tez olmasa da bu barədə məqalələr dərc edir.

Bütün cinsiyyətçilik formaları stereotiplərdən asılıdır, amma bütün stereotiplər cinsiyyətçi xarakter daşımağa da bilər. Bu məqamı qeyd etmək vacibdir, çünki gender stereotiplərinə qarşı mübarizə cinsiyyətçiliyə qarşı mübarizə ilə eyni deyil. Nəticə etibarı ilə, peşəkarların şəxsi rəylərinə malik olmaq hüququ var və bu rəy cinsiyyətçi ola bilər. Onlar bu rəylərini başqalarına münasibətdə (neqativ) stereotiplər vasitəsilə təqdim etmək hüququna malik deyillər, çünki bu, ayrı-seçkilik olacaqdır. Cinsiyyətçiliyə qarşı mübarizənin zəruriliyi şübhə doğurmasa da, gender stereotiplərinə qarşı mübarizənin zəruriliyini başa düşmək daha güclü professional tərəfsizliyin olmasını və qeyd-şərtsiz qəbul edilən anlayışların və gündəlik məsələlərin yoxlanılmasını tələb edir. Yuxarıdakı nümunədən görüldüyü kimi, jurnalist federasiyaları bunu yaxşı bilirlər. Xəbər istehlakçıları rolunda çıxış edən vətəndaşlar xəbərlər sahəsində çalışan peşəkarların stereotiplərə və cinsiyyətçiliyə yol verməmək üçün əllərindən gələni edəcəklərinə yalnız ümid edə bilirlər.

Təəssüf ki, xəbərlər sahəsində çalışan peşəkarların özləri də cinsiyyətçiliyi və stereotipləri qəbul edə bilirlər. Böyük Britaniyada qadın bloqçular çağırış ediblər ki, qadınlara nifrət edən kişilərin "nifrət" dolu "trol" şərhələrinə (kobud onlayn təhqirlərə) son qoyulsun. Refleksiv peşə olaraq, jurnalistika öz qarşısına internet saytlarında fikir mübadilələrinin tonunu yumşaltmağın düzgün yolunu tapmaq vəzifəsini qoyur. Buna misal olaraq Britaniyanın "Qardian" (*The Guardian*) qəzetinin "Şərh qoymaq sərbəstdir" internet forumunu göstərmək olar.

2008-ci ildə "Qardian" oxucusu Ceyn da Valla "Şərh qoymaq sərbəstdir" internet forumunda iştirak etməyi qadağan etdi. "Qardian" hesab etdi ki, bu xanım sərhədləri keçib. O, womensviewsonnews.org saytında (onlayn qrup) yazır: "Şərlərimin bu tullantı çalmasına, yəni "Qardian"ın "Şərh qoymaq sərbəstdir" forumuna buraxılması üçün həddən artıq təhqiramiz olduğunun elan edilməsinə görə mənim keçirdiyim hisslər şaxələndir: həm bu qərardan qəzəblənmişəm, həm onun ironikliyini qiymətləndirirəm, həm də bərk həyəcanlıyam. Budan öncə mən "Şərh qoymaq sərbəstdir" forumunu ittiham edərək bildirmişdim ki, o, kişilərin hüquqlarının lobbiciliyini etmək üçün reklam məşınıdır, "Qardian"ın oxucularla iş üzrə redaktoru Kris Elliott isə buna belə cavab vermişdi ki, qadınlar rəylərinin dinlənməsini istəyirlərsə, "qadınlara qarşı nifrət hesab etdikləri hər hansı təzahürləri dəf etməlidirlər". (<http://www.womensviewson-news.org/2011/08/woman-baiting-continues-unchecked-on-guardians-comment-is-free/>)

Ola bilsin ki, Da Vall öz şərhlərində sərhədi aşmışdı. "Qardian"ın oxucularla iş üzrə redaktoru Elliottun sözləri istənilən halda çox sərt səslənir. "Qadınlara qarşı nifrət hesab etdikləri hər hansı təzahürləri" dəf etmək, sözsüz ki, peşəkar qadın köşə yazarlarının nail ola biləcəyi qəhrəmanlıq deyil. Baxmayaraq ki, jurnalistika fəaliyyəti fikir və rəylərin mübadiləsinə yönəlir və mədəniyyətdən tutmuş iqtisadiyyata və bütövlükdə cəmiyyətə aid siyasətə qədər istənilən mövzulara aid diskussiyaların iştirakçılara məlumat və şərhlər təqdim edir, ola bilsin ki, jurnalistika operativ cavablar məkanında bunu necə etməyi yenidən nəzərdən keçirməli olacaq. Açıq və demokratik məkan olmaqdan uzaq olan internet, əlbəttə, ilk növbədə elə bir məkan sayıla bilər ki, başqalarını təhqir etməyə meyilli olanların özlərini cilovlamaları burada az tələb olunur. Bu vəziyyəti nəzərə alaraq, jurnalistika təkcə tərəfsiz peşə olmaq kimi çətin bir vəzifəni öhdəsinə götürməyib, həm də jurnalist forumlarında və saytlarında ismarıclarını yerləşdirərkən hər bir jurnalistin tərəfsizliyini qoruyub saxlamasında israr etməyi öhdəsinə götürüb. "Vətəndaş jurnalistikası" və gender aspektlərini nəzərə alan "şəbəkə etikətinin" (internet şəbəkəsində düzgün davranış qaydalarının) zəruriliyi jurnalistikanın vəzifələri siyahısında ön sırada olmalıdır. Anonim şəkildə hər hansı şərh yerləşdirmənin qadağan edilməsi artıq atılmış olan addımlardan biridir (məsələn, belə addım Hollandiyanın "*De Volkskrant*" qəzeti tərəfindən atılıb. Burada onlayn müzakirələrə qatılaraq şərhələrini yazanlar və ya bu müzakirələrə töhfələrini verənlər öz profillərini yaratmalıdırlar. Baxmayaraq ki, bu profillər tam saxta ola bilər, bu tədbirə səmərəli "taym-aut" kimi baxmaq olar).

Anonim trollar mütəmadi olaraq qadın yazarları zorlama ilə hədələyirlər

Vanessa Torp və Riçard Rocers, 6 noyabr 2011-ci il, bazar günü, "Observer" ("*The Observer*") qəzeti

Kobud təhqirlər, aqressiv təhdidlər və səngiməyən ələsalmalar: internet mühitində xəbərlərə verilən şərhlərdə bunlar adi haldır və ən azından mütəmadi olaraq milli müzakirələrə qatılan qadınlara qarşı yönəlir. Qadın şərhçilərə və köşə yazarlarına qarşı kobud onlayn təhqirlərin və ya "trollinqin" tez-tez baş verməsi hazırda jurnalistika sahəsində bəzi tanınmış şəxsləri öz rəylərini yerləşdirməzdən əvvəl tərəddüd etməyə vadar edir. Nəticədə, siyasi spektrin müxtəlif sahələrinə mənsub olan qadın yazarlar əsasən anonim olan təhqir müəlliflərinin təhqirlərini dayandırmaq üçün çağırış ediblər.

"The Guardian", "New Statesman" və "Independent" qəzetləri üçün yazılar yazan köşə yazarı Lori Penni onlayn müzakirə forumlarını hədələyici şərhlərə qarşı daha səmərəli tədbirlər görülməsinə inandırmağa cəhd edərkən aldığı təhqirlərin sayını açıqlamağa qərar verdi.

[[http://www.guardian.co.uk/profile/laurie-penny"title="](http://www.guardian.co.uk/profile/laurie-penny)]

Qadın bloqçular çağırış etdilər ki, qadınlara nifrət edən kişilərin "nifrət" dolu "trol" şərhlərinə son qoyulsun

"Düşünürəm ki, artıq susmaq vaxtı bitib", – deyə Penni cümə günü yazdığı yazıda onun xarici görünüşünə, keçmişinə və ailəsinə qarşı təhqiramiz silsilə hücumlar barədə ətraflı məlumat verib. Yazar xanım qadınlara nifrət edənlərin bu yeni epidemiyasını Britaniyanın ictimai həyatında köhnə damarın tutmasına bənzədir. O deyir ki, qadın yazarlara və mütəfəkkirlərə qarşı şəxsi hücumların tarixi ən az 18-ci əsrin sonlarına gedib çıxır. "Qadının mütəfəkkir kimi ciddi qəbul edilməsi üçün cazibədar olması fikrinin tarixçəsi internet dövrü ilə başlamayıb: hələ Meri Uolstonkraftın "yubkalı kaftar" adlandırıldığı dövrdən xeyli əvvəl qadın ideyalarının qınanması və rədd edilməsi üçün belə ittihamlardan istifadə edilib. Lakin internet şəbəkəsi "oğlanların" tənha yataq otaqlarında xuliqanlara çevrilməsinə imkan verir".

[[http://www.guardian.co.uk/politics/blog+books/mary-wollstonecraft"title="](http://www.guardian.co.uk/politics/blog+books/mary-wollstonecraft)]

"New Statesman" qəzetinin yazarı Helen Lyuis-Hastli bu ideyadan istifadə edərək digər qadınları yaşadıkları bu cür halları bölüşməyə dəvət etdi. "Mən istəyirdim ki, eyni vaxtda bir neçə yazar bu məsələyə girişsin, çünki bu təhdidlər adamı qorxudur və həm də rahatsız edir", – deyə o, "Observer"ə bildirdi. "Mən çox adamlar tanıyıram ki, onlar internetdə hər bir şərhçinin təhqir edildiyini deyirlər, lakin mən bu barədə düşünərkən təhqir edənlərin davranış üsulu diqqətimi cəlb edir, belə ki, onlar zorlamadan təhdid kimi istifadə edirlər".

[<http://www.newstatesman.com/blogs/helen-lewis-hasteley/2011/11/comments-rape-abuse-women>]

"Catholic Voices" layihəsinin bloqçusu Kerolayn Ferrou Lori Penni kimi yazarlarla cinsi mənsubiyyətindən savayı heç bir ümumi əlaqəsinin olmadığını, amma eyni kobud təhqirlərə məruz qaldığını qeyd edir. Din xadiminin həyat yoldaşı olan və "kifayət qədər dindar" olan Ferrou rəylərini elə öz adı ilə yazdığı və fikirlərinə görə məsuliyyət daşımaq üçün fotosəklini də yerləşdirməyi qərara almışdı. "Mənfi cəhət ondadır ki, bəzi kişilər hesab edirlər ki, haqlı olaraq sizi özlərinin seksual hədəfinə çevirə bilirlər. Mən gündə seksual təhdidlərin yer aldığı ən azı beş elektron məktub alıram". "Son ismarıclar arasında ən az dərəcədə təhqiramiz olanında deyilirdi: "Dərsini alanda hay-küy salacaqsan. Fahişə. Özünü məsum göstərirsən, amma istədiyini alanda zorlama barəsində bağıracaqsan. Qancıq".

[[http://www.facebook.com/pages/Catholic-Voices/225450737506346?sk=wall&filter=12"title="](http://www.facebook.com/pages/Catholic-Voices/225450737506346?sk=wall&filter=12)]

1990-cı illərin sonlarında "Qardian" üçün müntəzəm köşə yazıları yazan Linda Qrant xoşagəlməz reaksiyaya görə internetdəki yazılarını dayandırdı. "Mən bundan hədəf vaxt itkisi kimi imtina etdim. Əvvəllər məktublar mənə gəlib çatana qədər ən pisləri "süzgəcdən" keçirilirdi və ən önəmlisi, məktublar anonim olmurdu", – deyə Qrant bildirdi. "Yeni onlayn dünyasında məni heyrətə salan üç tip zorakılıq münasibəti bunlar oldu: islamofobiya, antisemitizm və qadınlara nifrət. Və məni ən çox təəccübləndirən qadınlara qarşı nifrət oldu. Britaniyanın milli qəzetləri öz qadın yazarılarını şiddətli nifrət nitqindən qorumaq üçün az iş görüblər (əgər ümumiyyətlə nəşə ediblərsə)".

Müəllif və feminist yazar Nataşa Uolter də çəkdiyini bildirir. "Bu, mənim jurnalistika üçün

əvvəlki qədər iş görməməyimin səbəblərindən biridir ki, mənə narazı salır, çünki diskussiyaların tonundan mən əslində özümü rahatsız hiss edirəm", – deyə o bildirdi. "İnsanlar hesab edirlər ki, anonimlik örtüyü altında istədiklərini deyə bilirlər, amma mən jurnalist yazılarımı oxuyan çoxlu sayda insanların feminizmə və qadın yazarlara qarşı güclü və şəxsi antaqonist münasibətini anlaya bilmirəm".

[<http://www.guardian.co.uk/profile/natashawalter>"title="]

"Qardian" qəzetinin "Şərh qoymaq sərbəstdir" saytında şərləri izləyən Lanre Bakare dedi ki, istənilən mövzuda qadın şərhçilərin şərlərinin hücumlara məruz qaldığını daim izləyir. "Bu, Avropa maliyyəsi ilə əlaqədar ola bilər və qadınlara qarşı bəzi nalayiq qeydlər hələ də olacaq, amma abort və ya ailədaxili zorakılıq kimi müəyyən mövzular var ki, burada trollar üzə çıxır və bu həqiqətən xoşagəlməz olur. Əlbəttə, kimsə seksual zorakılıqla bağlı təhdidlər yazırsa, onun sayta girişi dərhal qadağan edilir".

[<http://www.guardian.co.uk/profile/lanre-bakare>"title="]

Lyuys-Hastli həmçinin qadın yazarları bu şifahi təhqirlərdən qoruma kampaniyasına göstərilən bəzi reaksiyalardan təəccübləndi. "Kimsə məndən soruşdu ki, mənə mən anlamıram ki, əslində heç kim mənə zorlamağa hazırlaşmır. Amma seksual zorakılıq təhdidinin özü də bir hücumdur və bəzi şərhçilərin Facebook səhifələri nəzərdən keçirilir və ev ünvanları axtarılır. Bu, həmin adamlar tərəfindən izlənmə hissənin real olduğunu göstərir". Psixoterapevt, psixanalitik və yazar Süzi Orbax deyir: "Seksual zorakılıq təhdidinin özü bir zorakılıqdır, bu, tam bir qanun pozuntusudur və insanları susdurmaq məqsədi daşıyır. Bu hal nifrətə layiqdir və belə bir sual doğurur ki, bu kişilər və yaxud bunu edən insanlar özlərinə qarşı hansı təhlükəni görürlər? Bəlkə onlar öz kişilik keyfiyyətlərinin hücumu məruz qaldığını düşünür və buna görə də öz zəifliklərini ört-basdır etmək üçün həmin zəiflikləri qadınların üzərinə atmaqla belə şiddətli formada cinsi aqressivlik göstərirlər?"

"Əgər bizim nə etdiyimizdən asılı olmayaraq siz qadınları cəmiyyətdəki seksual obyektlərə çevirirsinizsə, bu, qadınları insandan daha çox, əşyaya çevirir və sizin yaratdığınız durum elə bir durumdur ki, qadınlar ayağa qalxıb hər hansı məsələlər barədə arqumentlərini bildirərkən real qadınlara çıxışı olmayan kişilər dəhşətə gəlir və buna görə də onları cəmiyyətdə işləyən pis sözlərlə yamanlayırlar, halbuki bu sözlərin qadınların dediklərinin məzmunu ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Qadınlar seksual obyekt hesab edilir, düşüncəsi, hissləri olan mürəkkəb insan varlığı sayılmırlar. Bunun səbəbi qadınların daim gözəllər kimi təqdim edilməsində, yalnız seksuallıq nöqtəyi-nəzərindən təsəvvür edilməsindədir. Deməli, biz real insanlar deyilik".

"Daha dərin bir məsələ özlərini bu cür pis duruma salan, içərilərindəki bütün hirsli qadınların üstünə tökməkdən başqa bir şey bacarmayan kişiləri rəylərini bildirmək hüququndan məhrum etməkdir. Bu adamların reaksiyasından görünür ki, onlar özlərinə qarşı təhlükə hiss edirlər və bu təhlükə altında olan onların kişilik keyfiyyətləridir".

"Seksual zorakılıq zamanı qurbanın daxilindəki ağrı-acıdan və məyusluqdan doğan mənfi hisslər çox şiddətli şəkildə təzahür edir və onun özünə qarşı çevrilir. Zorlanma təhdidi zorlanmanın özündən fərqlidir, amma qurbanda olduqca ciddi və təhlükəli hisslər doğurur".

Mənbə: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/nov/05/women-bloggers-hateful-trolling>.

4-cü güclü cəhət: Jurnalistika gender stereotipləri ilə mübarizə aparmaq və qaydaları yenidən yazmaq üçün bir çox formatlara malikdir

Qəzetlərin üzərinə düşən təzyiqlərin istiqamətinin dəyişməsi, internetdə xəbər saytlarının meydana çıxması və əyləncəli şəkildə təqdim edilən proqramların yaranması jurnalistlərin rəy və şərlərinin

"repertuarının" genişlənməsinə şərait yaradıb. Köşə yazarının şəxsi rəyləri bu gün tez-tez rast gəlinən belə formalardan biridir. O, obyektivlik kodeksi ilə məhdudlaşdırılmır və özü-özlüyündə gender stereotipləri ilə mübarizə aparmaq və qaydaları yenidən yazmaq üçün mükəmməl vasitədir. Bununla belə, bu işi yerinə yetirərkən başqa bir qaydanı nəzərə almaq lazımdır: qəzetlərdəki və xəbər saytlarındakı köşə yazıları oxucu auditoriyasını cəlb etmək üçün bir vasitədir. Bu, gəlir yönümlü bir formatdır. Buna görə də təəccüblü deyil ki, onlar "rəsmi" xəbər reportajlarına nisbətən yumordan, ehtimallar yürütməkdən və hadisələrə şərh verməkdən daha çox istifadə edirlər. Yumorun istifadəsi gender stereotipləri baxımından həm yeni imkanlar yaradır, həm də təhlükə təşkil edir. Ondan şərhərdə gender stereotiplərini möhkəmləndirmək üçün və həm də onları dəf etmək üçün istifadə edilə bilər.

Zarafatlar mədəni problemləri ifadə etmək üçün bir mexanizmdir. Bəzən onların mənası, məsələn, irqçi zarafatlarda olduğu kimi, çox aydın olur, bəzən isə daha az aydın olur və zarafatın kökündə duran mənanı anlamaq üçün, məsələn, etnoloji və ya mədəni araşdırmalar aparmaq tələb olunur. Zarafatın xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun mənası kim tərəfindən və harada ifadə edilməsindən asılıdır: onlar məzəli ola və müvafiq qrupun tarixi və (yanlış) təqdimatı sistemi (sistemləri) barədə məlumatlılığı özündə əks etdirə bilər və yaxud tamamilə aşağılayıcı, olduqca kobud, yaxud irqçi və ya cinsiyyətçi xarakter daşıya bilər. Aydın məsələdir ki, problem zarafatın özündə deyil, onun mədəni və tarixi xurafatla əlaqəli olmasındadır. Zarafatı edən şəxs qrupun "daxilindən" olan şəxsdirsə, o halda zarafat özünüqiymətləndirmənin bir formasıdır. Eyni zarafatı kənar şəxs etdikdə isə, həmin zarafat qrup üzvlərinə ağırlı bir xəbərdarlıq ola bilər ki, onlar müəyyən qrupa mənsub deyillər və ola bilməzlər. Onlar bu qrupun xaricindədirlər. Media işçisinin nöqtəyi-nəzərindən yanaşdıqda, gender stereotipləri və ya digər stereotiplər üzərində qurulan zarafatlar hər iki tərəfi iti olan qılınc kimi başa düşülməlidir: bəzi hallarda onlar qəbul edilən sayıla bilər, amma ictimai xəbər forumlarında onlar stereotipləri dəyişmir, əksinə, möhkəmləndirir və əbədiləşdirir.

Zaman-zaman qəzetlər mövzu seçimində yumorun istifadəsinə imkan yaradırlar, "Daily Mail" qəzetinin evdar kişi barəsindəki materialı, yaxud stereotipləri məsxərəyə qoyan qısa məqalələr buna misaldır. Belə materiallar bir çox xəbərlərin ciddi tonundan fərqləndiyinə görə cazibədar olsa da, diqqətli olmaq lazımdır ki, onlar cinsiyyətçi və stereotip xarakterli olmasınlar. "Teleqraf" ("The Telegraph") qəzetindən aşağıdakı çıxarış göstərir ki, stereotiplərlə cinsiyyətçilik və yumor arasında fərq qoymaq nə qədər çətin ola bilər. Həmin çıxarışda "kütbeyin sarışın" stereotipini *təzkib edən* araşdırma barədə məlumat verilir. Lakin Beynəlxalq Sarışınlar Assosiasiyasının prezidentinin həmin araşdırma materialına daxil edilmiş şərh əslində oxucunu həmin *stereotipə* qaytarır. İstənilən halda, bu xəbər materialı gender stereotipini gündəmə gətirdi.

Digər qadınlara nisbətən sarışınlara daha çox maaş ödənilir

Sarışın qadınlar xarici görünüşcə yaraşılıq, amma intellekt baxımından zəif adamlar kimi tanınırlar, amma faktiki olaraq onlara digər qadınlara nisbətən çox maaş ödənilir.

Nik Kollins, 4 aprel 2010-cu il, Britaniyanın yay vaxtı ilə saat 16:34, "The Telegraph"

Araşdırmaçılar iddia edirlər ki, stereotiplərə görə çox zaman qayğısız və yüngüllbeyin adamlar kimi qəbul edilən sarışın saçlı qadınlar saçları başqa rəngdə olan qadınlara nisbətən yeddi faiz çox qazanc əldə edirlər. Bu cür imtiyazlı ödənişlərdən əlavə, onlar həm də digər qadınların ərlərindən orta hesabla altı faiz çox pul qazanan daha zəngin kişilərlə evlənilir. "Economics Letters" jurnalının apardığı araşdırmanın məlumatlarında deyilir ki, sarışın saçlar Britaniyada orta illik əmək haqqı 22.000 funt sterlinq olan qadınlara nisbətən öz sahiblərinə ildə 1.600 funt sterlinq artıq maaş qazandırır.

13.000 qadın üzərində tədqiqat aparmış Kvinslend Universitetinin tədqiqatçıları dedilər ki,

boy, çəki və təhsil kimi digər amillər aradan qaldırıldıqda belə, maaşlardakı fərq əvvəlkitək qalır. Onlar sarışın saçlı qadınların maliyyə cəhətdən daha çox uğur qazanmalarının səbəbini izah edə bilmədilər, amma dedilər ki, heç bir başqa rəngli saçlar buna bənzər nəticələr verməyib. Araşdırmaya rəhbərlik etmiş doktor Devid Conston dedi: "Sarışın qadınlar çox zaman digər qadınlara nisbətən daha cazibədar, amma daha az intellektə malik qadınlar kimi təqdim edirlər". Amma göründüyü kimi, sarışınlığın gözəlliklə əlaqələndirilməsi onların intellektinin daha az olmasını kölgədə qoyur.

"Bu, nikah bazarında "korluq effektini" açıq-aydın izah edə bilər". Beynəlxalq Sarışınlar Assosiasiyasının prezidenti Olqa Uskova "Mail on Sunday" qəzetinə bunları dedi: "Sarışınların ona görə zəngin ərləri var ki, biz daha məzəli və ünsiyyətçilik və kişilər bizə daha çox meyl edirlər. Biz həm də daha yaxşı işləyirik, çünki səhv edəndə "üzr istəyirəm, bunun səbəbi mənim sarışın olmağımdadır" deyə bilirik və bununla da vəziyyətdən çıxırıq".

(<http://www.telegraph.co.uk/lifestyle/7552146/Blondes-paid-more-than-other-women.html>, material 4 aprel 2010-cu ildə yerləşdirilib).

5-ci güclü cəhət: Peşə mükafatı (yaxşı və xüsusilə pis praktiki nümunələr üçün faydalıdır)

Jurnalistika mükafatları sevir. Mükafatlar maraqlı və oxunaqlı xəbərlərin hazırlanmasına yardımçı olurlar (mükafatlandırma başqaları tərəfindən həyata keçirildikdə). Bunun üçün (çoxlu) araşdırmalar aparılır və mətbuata açıqlamalar hazırlanır. Mükafatlar məzəli videolarla və ya reklamlarla müşayiət oluna bilər, məsələn, videoçarxda "Bərabər əmək haqları" günündə bikinidə, çimərlik kostyumunda və seksual alt paltarlarında olan müəyyən yaşlı qadınların elektrik alətlərini işlətməsi göstərilir. İdeya ondan ibarətdir ki, tamaşaçılar kimin hansı işə daha yaxşı uyğun gəldiyi barədə öz stereotip təsəvvürləri barəsində düşünsünlər.

(Video: http://www.youtube.com/watch?v=m_aubcM-vIs).

Sayt: <http://www.equalpayday.be/NL/index.aspx?Id=Nieuws>).

Digər belə alternativ mükafatların hədəfi şəxsi həyata müdaxilə hallarıdır, məsələn, Niderlandda vətəndaşların şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun pozulmasına və vətəndaş azadlıqlarının digər pozuntularına səbəb olan şirkətə, təşkilata və ya hökumət qurumuna illik "Böyük Qardaş" mükafatı verilir. Digər bir nümunə Belçikanın "Auwch (Oy!)" mükafatıdır. Bu, cinsiyyətçi sözlərə və ya davranışa görə verilən "xoşagəlməz mükafatdır". Auwch (Oy!) mükafatı "gözəgörünməz maneələr yaradan, kvota haqqında qanunlara məhəl qoymayan, qadınların maaşlarını aşağı səviyyədə saxlayan və yüksək bərabərsizlik nümayiş etdirən" şəxslərə və ya təşkilatlara verilir. <http://www.auwchaward.be/vrouwen/raad.aspx>.

Eynilə, media məhsulları üçün mükafatlar diqqəti cəlb etmək üçün yaxşı üsuldur: təqdim edilməli mükafatların nümunələrinə ictimai məkanlarda rast gəlmək olar və onları kollektiv mədəni irsin tərkib hissəsi saymaq olar.

Jurnalistika üçün mükafatlar kifayət qədər məşhurdur, həmçinin bir sıra "alternativ" mükafatlar da var, məsələn, mediada cinsiyyətçiliyi hədəfə alan mükafatlar və yaxud qadınlar və kişilər arasında bərabərlik məsələsinə dair diskussiya açanlar üçün mükafatlar vardır. (Aşağıdakı çərçivəyə bax)

İsveçrədə "Qadın və media" mükafatı:

Bundan əlavə, Bərabərlik məsələləri bürosunun konfransı peşə etikasını naminə gender bərabərliyi və qadınlarla kişilər arasında bərabərlik mövzusunda diskussiyalara başlayan jurnalistləri mükafatlandırmaq məqsədi ilə media sahəsindən olan müxtəlif tərəfdaşları ilə birlikdə "Qadın və media" mükafatı təsis edib. Təqdim edilən mükafatlar barədə məlumatı bu

saytda öldə etmək olar: <http://www.egalite.ch/femmes-medias.html>.

III hissə: Alətlər

(Alətlərə bunlar daxildir: nümunələr, resurslar, tam təchiz edilmiş alətlər toplusu və jurnalistikada gender stereotipləri barədə diskussiyalarda istifadə olunan əsas konsepsiyaların müzakirəsi).

Lütfən nəzərə alın ki, bu bölmədə təqdim edilən alətlərin siyahısı tam deyil və nümunə qismində verilir. Avropa ölkələrində müvafiq məlumat bazaları, tədris materialları və müsbət/mənfi təcrübələrin nümunələri mövcuddur.

1-ci alət: Ekspertlərin məlumat bazaları: qadın ekspertləri tapmaq çətin deyil

Çox vaxt şikayət edilir ki, qadın ekspertləri tapmaq çətinidir. Yüksək vəzifələrə kişilərin qadınlardan daha çox təyin edildiyi bir dünyada bu sözlər yetərinə inandırıcı səslənir. Amma hər halda belə qadınları tapmaq olar. Bundan əlavə, əksər Avropa ölkələrində ekspertlərin onlayn məlumat bazaları vardır ki, qadınların adlarını tapmaq üçün oraya nəzər salmaq olar. Aşağıda bir neçə nümunə verilir.

Belçika: www.expertendatabank.be

Bu məlumat bazasına yalnız azlıq qruplarından olan ekspertlər (qadınlar, LGBT qrupuna aid şəxslər, əlillər, əcnəbi mənşəli şəxslər) daxildir. Bu layihə ilə flamand hökuməti onların stereotiplərə əsaslanmayan şəraitdə mediada nəzərə çarpması hallarını genişləndirmək istəyir. Jurnalistlər və proqramları hazırlayanlar torpaqşünaslıqdan tutmuş ürək transplantasiyasına qədər bütün sahələrdə ekspert tapmaq üçün məlumat bazasına bir alət kimi müraciət edə bilərlər.

İsveçrə: www.femdat.ch

Femdat müxtəlif peşələrdə çalışan qadın alim və mütəxəssisləri əhatə edən dolğun İsveçrə məlumat bazasıdır. <http://www.femdat.ch/C14/C1/femdaten/default.aspx>

Fransa: <http://voxfemina.asso.fr>

Vox Femina yeni ekspertlər tapmaq, müvafiq sahəyə yeni perspektivlər gətirmək və qadınların nəzərə çarpmasına şərait yaratmaq üçün bir alətdir.

ABŞ: www.shesource.org

SheSource qadın qonaqlara və mənbələrə ehtiyacı olan jurnalistlər, prodüserlər və bukerlər üçün ekspert qadınların müxtəlif mövzularda onlayn mütəxəssis məsləhətləri mərkəzidir. *SheSource* təhlükəsizlik, iqtisadiyyat və siyasətdən tutmuş qanunvericiliyə, sülhməramlılığa, humanitar böhrana və sairəyə qədər müxtəlif sahələrdə bilik və təcrübəyə malik olan, müxtəlif demoqrafik və etnik qrupları təmsil edən müxtəlif mənşəli qadın natiqləri əhatə edir. *SheSource* Qadın Media Mərkəzinin proqramıdır və Qadın Maliyyələşdirmə Şəbəkəsi, Ağ Ev Layihəsi və "*Fenton Communications*" şirkəti tərəfindən birgə maliyyələşdirilir və xəbər mediasında rəyləri əks olunan qadınların sayını artırmaq yolu ilə daha representativ ictimai diskussiyalara şərait yaratmaq məqsədini daşıyır.

Dünya ölkələri: www.huntalternatives.org. Sülh məsələləri üzrə qadın ekspertlər üçün bax: http://www.huntalternatives.org/pages/78_directory_of_women_experts.cfm.

2-ci alət: Jurnalistlərə bu peşəni öyrədənər üçün (və ya bu peşəni özləri müstəqil surətdə öyrənmək istəyən jurnalistlər üçün) rahat saytlar

İnternetdə məlumat bazaları yerləşdirildiyi kimi, həm də müxtəlif mövzularda, məsələn, cinsi zorakılıq haqqında necə yazmaq mövzusunda təlimatlar və ya məsləhətlər almaq istəyənlər üçün də geniş çeşidli müxtəlif tədris və təlim materialları mövcuddur. Daha ümumi məlumat və nümunələr media sahəsində bu və ya digər mövzuya aid onlayn maarifləndirmə proqramlarına daxil edilir:

Gender əsaslı zorakılıq mövzusu:

- "Gender əsaslı zorakılıq barədə məlumat vermək". *Inter Press Service* (Afrika), 2009, www.ipsnews.net/afrika.

- Britaniya: "Qadınlara və qızlara qarşı zorakılıq əleyhinə mübarizə: müsbət təcrübələrin yayılması üçün rəhbər vəsait": qadınlara və qızlara qarşı zorakılıq əleyhinə mübarizə sahəsində hökumət qurumlarını dəstəkləmək və məlumatlandırmaq üçün bələdçi. http://www.wrc.org.uk/resources/tools_to_engage_and_influence/violence_against_women_and_girls/default.aspx.

- İspaniya: "Gender əsaslı zorakılıq mediada: İspaniya Qadınlar və İctimai Radio və Televiziya İnstitutu (RTVE) tərəfindən hazırlanmış təlimat kitabı".

Gender amilinin nəzərə alınması və media sahəsində maariflənmə mövzusu:

- "Avromed regionunda qadınlar və media". Təlim vəsaiti (mediada qadınlarla balanslı davranış üçün tələb olunan zəruri elementləri və alətləri öyrənmək istəyən jurnalistlər üçün). Avromed regionunda gender bərabərliyi proqramının tərkib hissəsi. Avromed regionunda kişilərlə qadınların bərabərliyinin gücləndirilməsi (2008-2011).

Müəllimlərin uşaqlara aşağıdakıları başa düşməkdə kömək etmələri üçün Britaniya hökuməti "Media Smart" qeyri-kommersiya təşkilatı ilə əməkdaşlıq şəraitində müəllimlər üçün tədris materialı buraxıb: mətbuat insanların imicini qeyri-real şəkllə salacaq dərəcədə necə dəyişə bilər, həmçinin bu imiclər özünüqiymətləndirməyə necə təsir edir. Media sahəsində bu maarifləndirici vəsait gənclərə gördükləri imicləri tənqidi qiymətləndirməkdə və daha realistcəsinə qavramaqda kömək edir. Bu vəsaitdə reklamlardakı və mediadakı ideallaşdırılmış imiclərin konkret ismarıqları formalaşdırmaqdan ötrü necə və nə üçün istifadə edildiyi tədqiq edilir.

Tədris materialı barədə ətraflı məlumat üçün bax: <http://www.homeoffice.gov.uk/media-centre/news/media-smart>.

Kampaniya barədə ətraflı məlumat üçün bax: <http://www.homeoffice.gov.uk/equalities/equality-government/body-confidence/>.

"Media Smart" barədə ətraflı məlumat üçün və tədris materialını yükləmək üçün bax: <http://www.mediasmart.org.uk/resources/body-image.php>.

- Kanadanın "Media sahəsində məlumatlılıq şəbəkəsi" təşkilatı (Media Awareness Network) jurnalistlər və ya digər şəxslər üçün mediada stereotiplərlə bağlı tədris kursu keçənlərə rahat nümunələr və izahatlar təqdim edir. <http://www.media-awareness.ca/english/issues/stereotyping/>

- **Gender məsələlərinin tədqiqi (Screening Gender):** Bu audiovizual təlim vəsaiti 2000-ci ildə Avropanın altı ictimai yayım təşkilatı tərəfindən hazırlanıb: NOS (Niderland), NRK (Norveç),

SVT (İsveç), YLE (Finlandiya), ZDF (Almaniya) və DR (Danimarka). Bu vəsaitdə gender amilinin və televiziya gəndər məsələlərinin təqdim edilməsinin mahiyyətinin dərk edilməsini təmin etmək məqsədi daşıyan bir çox alətlər yer alır. Videomaterialların surətləri daha saytda qalmasa da, yazılı mətni ingilis, fransız və ərəb dillərində saytdan yükləmək olar: <http://www.euromed-news.org/en/News/Screening-Gender-toolkit-%21>.

- **Siyasətin təsviri (*Portraying Politics*)**: Gender və televiziya mövzusunda təlim vəsaiti: 2006-cı ildə Avropa ictimai yayımçıların və jurnalistika təşkilatlarının konsorsiumu tərəfindən hazırlanıb. Vəsait jurnalistləri və proqramları hazırlayanları hazırda işlərini necə yerinə yetirdikləri üzərində ətraflı fikirləşməyə və yeni imkanlar haqqında kreativ düşünməyə sövq edir. Videomaterialı yükləmək artıq mümkün deyil, amma yazılı mətni ingilis və alman dillərində saytdan yükləmək olar: <http://www.portrayingpolitics.net/>.

3-cü alət: Müsbət (və mənfi) təcrübələrin nümunələri

I hissə ("Faktlar") ilə II hissəyə ("Güclü cəhətlər") müsbət (və mənfi) təcrübələrin müxtəlif nümunələri daxil edilib. Müsbət təcrübələrin nümunələrinə hazırkı jurnalistika praktikası səbəbindən rəyini bildirmək imkanından məhrum edildiyini hesab edənlərin rəylərini bildirmələrinə imkan yaradan tənqidi internet forumları daxildir. Həmçinin gender stereotipləri ilə mübarizəni stimullaşdıran xüsusi mükafatlar da vardır. Stereotiplərlə mübarizəyə həsr olunan fərdi media məhsullarını qeyd etmək önəmlidir, hərçənd ki, onları tapmaq bəzən asan olmur. Nümunələr barədə danışmaqda onları əyani surətdə göstərilməsi, məsələn, Sanni Berqmanın (yuxarıda qeyd edilən) sənədli filmlərinin nümayişi güclü bir alətə çevirir. Geylərin hüquqları uğrunda hərəkətin fəallığının fəaliyyəti gender stereotipləri ilə mübarizə məqsədi ilə istifadə edilə biləcək digər güclü nümunədir (müasir üçün bax: http://www.glbtc.com/arts/film_actors_gayAhtml). "Sellüloid dolab" (*Celluloid Closet*) məşhur sənədli filmdir (ABŞ istehsalı, rejissorlar Rob Epşteyn, Ceffri Fridman, 1995-ci il), filmə homoseksualların Hollivuddakı ekran təsvirləri və Şimali Amerika filmlərinin tarixi ərzində onlara münasibət nəzərdən keçirilir.

Müsbət təcrübələrdən seçmələr:

- *Britaniyada*: "Qadınların rəyləri xəbərlərdə" (*Women's Views on News*) bloqu, www.womensviewsonnews.org saytı (yuxarıya bax). Bu bloq özü-özlüyündə xəbərlərə tənqidi yanaşmanın yaxşı nümunəsidir. Müzakirə olunan məsələlərin çoxunu tipik "mənfi təcrübə" nümunələri təşkil edir. Burada oxumaq üçün ibrətamiz materiallar vardır.

- *Belçikada*: "*G-magazine*" onlayn jurnalı, sayt: www.g-magazine.be və www.facebook.com/gendermagazine. Bu jurnal kişilər və qadınlar haqqında stereotip fikirlərin aradan qaldırılmasına yönəlib. Onun ilk buraxılışı 2011-ci ilin sentyabrında dərc olunub və maarifləndirməyə həsr olunub.

- *Texnoledilər*: 25 may 2011-ci ildə texnoloji sektorda qadın rolunun modelləri mövzusunda tədbir keçirildi. Bu "texnoledilərin" təsvirləri və tədbirin ismarıcları internet də daxil olmaqla müxtəlif kanallar vasitəsilə yayıldı. Tədbirin özü bu təsvirlərin göstərilməsindən, beynəlxalq qadın rolu modellərinə diqqəti cəlb etməkdən və texnoloji seminarların təşkilindən ibarət etdi. <http://www.agoria.be/s/p.exe/WService=WWW/webextra/prg/izContentWeb?FAAction=Home&enewsid=76460&sessionlid=1&vApplication=technoladies>

- *Çex Respublikası*: Gender amilini nəzərə alan reportajın əks nümunəsi "*Tah damou*" ("Şahmat vəzirinin gedişi") proqramıdır. "*Tah damou*" çex televiziya tərəfindən hazırlanan teleproqramdır.

Bu, iki (qadın) şərhçinin və bir və ya iki (qadın) qonağın iştirakı ilə aparılan, Çexiya cəmiyyətinin cari məsələlərini işıqlandıran tok-şoudur. O, siyasət, iqtisadiyyat və televiziya xəbərləri sahəsində qadınların rəy və fikirlərini təqdim etməyə yönəlib. Son bir neçə epizod məktəblərdə cinsi tərbiyə, ərəb mədəniyyətində qadınların rolu, cari sosial iğtişaşlar və ya korrupsiya kimi mövzulara həsr olunub.

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10315089302-tah-damou/>.

- Niderland: "De Volkskrant" qəzeti: **riyaziyyatın "düzgün genlərə" aidiyyəti yoxdur.**

Hollandiya nümunəsinə misal olaraq ümummill "De Volkskrant" qəzetinin "Elm" bölməsində (14 dekabr 2011-ci il, səh. 13) verilən, Amerika Riyaziyyat Cəmiyyətinin bülletenlərində dərc edilmiş son dövrün araşdırmasına əsaslanan Maarten Kulemansın materialını göstərmək olar. Tədqiqatçılar bildirirlər ki, konkret ölkədə kişilərlə qadınlar arasında bərabərliyin olması (araşdırmaya 50-dən çox ölkə daxil edilmişdir) qızların riyaziyyat fənnini nə dərəcədə yaxşı mənimsədiyini müəyyənləşdirir. Maraqlıdır ki, emansipasiyanın daha çox baş verdiyi ölkələrdə həm qızlar, həm də oğlanlar bu fənni yaxşı mənimsəyirlər. Çex Respublikası qızların bu fənnin öhdəsindən daha yaxşı gəldiyinə bir nümunədir. İsveç, Niderland və Almaniya da həm qızlar, həm də oğlanlar bu fənnin öhdəsindən yaxşı gəlirlər.

Təəssüf ki, pis nümunələr yaxşı nümunələrdən xeyli çoxdur. Gender stereotipləri təkcə güclü reklamların təsirinin nəticəsi deyil, hərçənd ki, ən güclü nümunələr kommersiya kampaniyalarından gəlir. Onları həm də da gündəlik qəzətdə tapmaq olar (aşağıdakı nümunəyə bax).

Estoniyada milli bayramı şənlikləri münasibətilə reklam (Yayda gecə-gündüz bərabərliyi günü və Qələbə günü).

Bütün ölkə boyu yerləşdirilən reklam lövhələrində və internetdə 2011-ci ildə Estoniyada milli bayram şənliklərinin keçiriləcəyi barədə elanlarda ağ alt köynəyi geymiş qadının sinəsi (aşağıda şəkllə bax) təsvir edilmişdi. Şüarda deyilirdi: "Havanın rütubətli olması daha yaxşıdır". Çox qəzəbli bir vətəndaş milli irsə qarşı təhqir hesab etdiyi bu hərəkətə görə kimin məsuliyyət daşdığını müəyyənləşdirə bilmədi.

İspaniyada çıxan "El Siglo" qəzetinin 2 iyun 2008-ci il tarixli məqaləsində çoxlu sayda amerikalı qadın əsgərlərin çətin durumundan bəhs edilirdi, belə ki, onlar İraqda xidmət edərkən hərbi yoldaşları tərəfindən seksual təqib və zorakılıqlara məruz qalmışdılar. Məqalədə bu mövzuya lazımi qaydada toxunulsa da, onun başlığı "Qadınlar İraqda döyüşçü olduqda" adlanırdı ki, bu da "qadınlar döyüşçü qismində" mövzusunə həsr olunmuş məşhur mahnının xatırladırdı və qadınların problemlər yaratdığına işarə idi. Bu başlıq qadın əsgərlərin məruz qaldığı zorakılığı adıləşdirir və onun nəticələrini minimuma endirir. O həm də bu mövzu ilə bağlı hər hansı tənqidi rəylərin qarşısını alır.

Qızlar İraqda döyüşçü olduqda (*Cuando las chicas son guerreras en Iraq*), müəllif Migel Angel Agilar. "El Siglo" qəzeti (onlayn), 2 iyun 2008-ci il

Mənbə: Qızlar İraqda döyüşçü olduqda (*Cuando las chicas son guerreras en Iraq*) – Agilar.
www.elsigloeuropa.es/siglo/.../790Aguilars.html

4-cü alət: Mantralar ("bunu özün et" (BÖE) ("do it yourself") metodunun məqsədləri üçün)

4.1-ci alət. Stereotiplər vərdiş, gender isə düşünülmüş konsepsiyadır

İdeal halda bütün media və kommunikasiya işçiləri stereotiplərdən necə və hansı hallarda istifadə etdiklərini bilirlər. Reallıqda isə, gender stereotipləri şüurumuzda o qədər kök salıb ki, hələ də məqbul bir şey kimi və hətta nəzakət və ya hörmət nümayişi kimi görünə bilər. Stereotip xarakterli vərdişdən uzaqlaşmaq istiqamətində ilk addım genderin düşünülmüş konsepsiya olduğunu dərk etməkdir. Avropa Şurası gender termininə belə anlayış verir: "hər hansı bir cəmiyyətin cinsiyyətlərinə müvafiq olaraq kişi və qadına verdiyi rollar, eləcə də qadın və kişilər üçün münasib olduğu *düşünülən* davranışlar, fəaliyyətlər və xüsusiyyətlər" (Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və onlara qarşı mübarizə haqqında Konvensiya, 3-cü maddənin "c" bəndi, CETS № 210).

Gender barəsində düşünərkən "nə" sualından daha çox, "hansı hallarda" sualını vermək daha faydalı ola bilər. Nəticə etibarlı ilə, gender konkret cəhətlərdən və ya bədən xarakteristikalarından (xüsusiyyətlərindən) asılı deyil, bu xarakteristikaların necə və hansı hallarda istifadə edilməsindən asılıdır. Bu mövqedən yanaşdıqda, gender situativ (situasiyadan asılı) xarakteristikadır. Məsələn, maddi vəsaitlərinin və hüquqlarının olmaması bir çox seks biznesi işçilərini ənənəvi olaraq qadın durumu hesab edilən duruma salır. Qadınlar və ya kişilər tərəfindən icra edilən inşaat işləri isə, fərqli assosiativ mənalar daşıyır. Bundan başqa, fərdlər hər hansı situasiyada qadınlara və ya kişilərə xas olan tərzdə davranmaq istədikdə bu seçimlərində sərbəst olmalıdırlar. Yalnız məhdud sayda peşə fəaliyyətləri vardır ki, burada ciddi gender bölgüsü müsbət hal sayılır. Əksər peşə fəaliyyətlərində isə bu belə deyil. Gender cəhətdən neytrallıq peşə fəaliyyəti sahəsində çox zaman ən yaxşı seçimdir. Gender xarakteristikalarının istifadəsi heç bir halda məcburi seçim olmamalı, seçim variantlarından biri olmalıdır. Eləcə də qadınlıq cəhətləri qadınlar üçün, kişilik cəhətləri isə kişilər üçün məcburi seçim olmamalıdır.

Gender stereotipləri məkan və zaman aspektlərinin sosial və mədəni bölgüsü ilə tandem halında daha güclü təsirə malik olur və qadınların seçimlərini daha çox məhdudlaşdırır. Emosiyalar, ailə üzvlərinə qulluq etmək və ev təsərrüfatına baxmaq qadınlara aid edilirsə, o halda çox düşünmədən ictimai sahələri kişilərə aid etmək olar. Müasir dünyada belə vəziyyət gülcüdür. Aydın məsələdir ki, həyatın şəxsi və ictimai sahələri arasındakı çoxdankı bölgülər indi yarım əsr bundan əvvəl olduğu kimi deyil.

4.2-ci alət. Nə üçün stereotiplər həmişə mövcud olacaq

Böyük ehtimalla stereotiplər həmişə mövcud olacaq. Onlara etiraz edilməlidir və edilir. Bundan əlavə, gündəlik praktikada istifadə olunan stereotiplər çox zaman çoxqatlı olur. Bu, stereotiplərdən istifadə edənlərin mədəni "repertuarlarından", yəni onların stereotipləri zərərli və ayrı-seçkilik xarakterli hesab edib-etməməsindən asılı olur. Onların istifadəsi "sadəcə zarafat" ola və ya ciddi qəbul edilməyə bilər (Hermes, 2010). Geniş yayılan və cari diskussiyaların mövzusu olan "seksuallaşdırılmanın (cinsi amilin qabardılmasının) qadınları və qızları qurbana çevirdiyi" barədə ehtimalı müzakirə edərkən Duits və van Zoonen ("Seksuallaşdırılma ilə barışmaq" başlıqlı məqalə, 2011-ci il) iddia edirlər ki, fərqli cəmiyyətlərdən olan qadınların və qızların seksuallaşdırılmış mədəniyyətə necə reaksiya verməsi, ona necə müqavimət göstərməsi və onu necə dəf etməsi nəzərə alınmalıdır. Bu sənəddə müzakirə mövzusu bir qədər fərqlidir: bu materialda ictimai sahədə media işçilərinin fərqi varmadan stereotiplərə yol vermələrinə etiraz edilir. Bu materialda arzuolunmaz stereotiplərin aradan qaldırılması üçün ilk addım olaraq təklif olunur ki, onlar dərk edilsin və tənqid olunsun.

Stereotiplər ətraf aləmi qiymətləndirməyimizin və ətraf aləm barədə rəylərimizi bir-birimizlə paylaşmağımızın qısa yoludur. Qeyri-bərabər hakimiyyət münasibətlərini möhkəmləndirmək üçün stereotiplərdən istifadə edilməsi demokratik iştirakçılığa və demokratik dəyərlərə zərər yetirir. Bununla belə, gündəlik həyatda stereotiplər üçün müəyyən yer olmalıdır. Sürətlə dəyişən dünyada bu, bir qədər sakitləşdirici amil ola bilər, bu şərtlə ki, biz qrupları, hadisələri və münasibətləri anlamağın bu qısa yollarının daha mürəkkəb reallıqların bir qədər "kobud" ümumiləşdirilməsi olduğunu dərk edək.

Stereotiplərin nədən ötrü olduğunu dərk etmək önəmlidir, çünki onlar cəmiyyətdə hakimiyyət (hökmranlıq) münasibətlərinin yaranmasının və möhkəmlənməsinin bir hissəsidir. Media və kommunikasiya işçilərinin əksəriyyəti inqilaba başlamağa və ya status-kvoya etiraz etməyə o qədər meyilli deyillər, hərçənd ki, belələri vardır. Güclü feminizm mövqeyi güclü cinsiyyətçilik və ya irqçilik baxımından stereotip və ədalətsiz mövqe kimi qəbul edilə bilər. Media və kommunikasiya işçiləri və jurnalistlər xüsusilə bilməlidirlər ki, bütün media materiallarında (istər jurnalistika, istərsə də əyləncə materiallarında) sosial hakimiyyət münasibətləri dolayısı ilə və bilməyərəkən stereotiplərə uyğun şəkildə necə təqdim edilir. Müvafiq olaraq, ehtiyatsız ümumiləşdirmələr yolverilməzdir. Bütün ümumiləşdirmələr düşüncəli, diqqətli araşdırma və inandırıcı dəlillər tələb edir. Media işçiləri hətta adi gündəlik söhbətləri işıqlandırdıqda belə, normal məntiqə söykənən təsəvvürləri yaymış olurlar.

Reportaj və materialların ədalətli və balanslı olmasının maraqları naminə media işçiləri stereotiplərin yolverilməz ümumiləşdirmə olduğunu qəbul etməli və stereotiplərin hansı hallarda və necə istifadə edildiyini oxucularına və izləyicilərinə göstərmək üçün peşə vasitələrindən və iş metodlarından istifadə etməlidirlər. Bu o demək deyil ki, media işçiləri siyasi fəallar kimi çıxış etmək öhdəliyini daşıyırlar. Onların üzərinə Avropa dövlətlərinin dəstəklədiyi demokratik standartları müəyyənləşdirməyə və qorumağa yardım göstərmək kimi kollektiv peşə öhdəliyi düşür. Bu öhdəlik başqalarına qarşı aktiv şəkildə və ya qəsdən ayrı-seçkilik etmək məqsədi daşımayan satıraya, siyasi diskussiyalara və geniş çeşidli müxtəlif rəyləri ifadə etməyə imkan yaratmağı özündə ehtiva edir. Qəbul edilməyən yeganə şey tənbel jurnalistikadır.

Mənbələr

Süzan Bordo (2003), *Dözülməz çəki. Feminizm, qərb mədəniyyəti və bədən*. Berkli (Kaliforniya): Kaliforniya Universitetinin mətbəəsi.

(Bordo, Susan (2003) *Unbearable weight. Feminism, western culture and the body*. Berkeley, CA: University of California Press).

R. Delhaas (2006), *Prezident, gərəşən və balaca kərtənkələ. Afrika soyuq müharibədən sonra*. Amsterdam: "Kontakt".

(Delhaas, R. (2006) *De president, de hyena en de kleine hagedis. Afrika na de Koude oorlog*. Amsterdam: Contact).

E. Des Forces (1999), *Hadisələr barədə danışacaq heç bir şahid qalmayıb: Ruanda soyqırımı*. Nyu-York: "Human Rayts Votç" təşkilatı.

(Des Forges, A. (1999) *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. New York: Human Rights Watch).

L. Dauni (kiçik) və M. Şudson (2009), Amerika jurnalistikasının yenidən qurulması. Hesabat. "Columbia Journalism Review" jurnalı, 19 oktyabr 2009-cu il, 13:00.

(Downie, L. jr. and M. Schudson, (2009) The Reconstruction of American Journalism. A report. In *Columbia Journalism Review*, October 19, 2009 01:00 PM.).

http://www.cjr.org/reconstruction/the_reconstruction_of_american.php?page=all.

L. Duits və L. van Zoonen (2011), "Seksuallaşdırılma ilə barışmaq", Avropa mədəniyyətşünaslıq jurnalı, 14 (5): 491-506.

(Duits, L. and L. van Zoonen (2011) "Coming to terms with sexualization" in *European journal of Cultural Studies*, 14 (5): 491-506).

M. Qallager (1995). *Başa çatmayan əhvalat. Mediada məşğulluq sahəsində gender nümunələri*. Paris: YUNESKO.

(Gallagher, M. (1995) *An unfinished story. Gender patterns in Media employment*. Paris: UNESCO).

C. Hermes (2010), "Stereotiplər, media və gender baxımından sosial bərabərsizliyin aradan qaldırılması haqqında", Hüquq və sosial ədalət sahəsinə aid müasir ədəbiyyat, 2 (2), səh. 181-187.

(Hermes, J. (2010) "On stereotypes, media and redressing gendered social inequality" in *Contemporary Readings in Law and Social Justice* 2 (2), pp. 181-187).

A. Kin (2007). *Həvəskar kultu. Bugünkü internet mədəniyyətimizi necə məhv edir*. Nyu-York: "Doubleday" nəşriyyatı.

(Keen, A. (2007) *The cult of the amateur. How Today's Internet is Killing Our Culture*. New York: Doubleday).

İ. Kronya Mənk (2006). "Siyasət pornoqrafiya kimi". Nirman Moranyak Bamburats, Tarik Yusiç, Asla İsanoviç (redaktorlar). "Stereotiplər. Cənub-Şərqi Avropanın çap mediasında qadınların təqdimatı" layihəsi. Sarayevo: "Mediacentar" təşkilatı.

(Kronja, I. (2006) "Politics as Porn" in Nirman Moranjak Bamburac, Tarik Jusic, Adla Isanovic (eds.) *Stereotyping. Representation of women in print media in South East Europe*. Sarajevo: Mediacentar).

http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/sterotyping_ivana_kronja.pdf.

L. Papadopoulos (2010), *Gənclərin seksuallaşdırılması*. Daxili İşlər Nazirliyi üçün icmal. (Papadopoulos, L. (2010) *Sexualisation of Young people*. Review for the Home Office). <http://www.generationnext.com.au/pdf/sexualisation-young-people.pdf>.

M. Pikerinq (2001), *Stereotiplər. Təqdimat siyasəti*. Houndmills, Beyzinqstok: "Palqreyv Makmillan" nəşriyyatı.
(Pickering, M. (2001) *Stereotyping. The politics of representation*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan).

M. Prenger, F. van Vree, L. van der Valk və L. van der Val (2011), Təhlükəli oyun. İctimaiyyətlə əlaqələr, ictimai informasiyalar və jurnalistika arasında əlaqə. Diemen: AMB.
(Prenger, M., F. van Vree, L. van der Valk en L. van der Wal (2011) *Gevaarlijk spel. De verhouding tussen pr & voorlichting en journalistiek*. Diemen: AMB).

L. van Zoonen (2006), "Şəxsi, siyasi və populyar. Qadınlar üçün məşhurların siyasətinə dair bələdçi". Avropa mədəniyyətşünaslıq jurnalı, 9(3), səh. 287-301.
(Zoonen, L, van (2006), "The personal, the political and the popular. A woman's guide to celebrity politics." In *European Journal of Cultural Studies*. 9(3), səh. 287-301).

Qısaltmalar

CDEG – Qadınlar və kişilər arasında bərabərlik məsələləri üzrə rəhbər komitə

CDMC – Media və yeni kommunikasiya xidmətləri üzrə rəhbər komitə

BD – Baş direktor

AŞ – Avropa Şurası

BÖE – "Bunu özün et"

GMMP – Qlobal Media Monitorinqi Layihəsi

ITN – Müstəqil Televiziya Şəbəkəsi (Britaniyada)

QHT – Qeyri-hökumət təşkilatı

FD – Fəlsəfə doktoru (bəzi ölkələrdə ən yüksək elmi dərəcə)

PR – İctimaiyyətlə əlaqələr

BMT – Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

YUNESKO – Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı

VPRO – Niderland ictimai yayım assosiasiyalarından birinin adının köhnə abbreviaturası